

ŽIVOT A PAMĚŤ

PROJEKT
VIŠEGRÁDSKÁ PAMĚŤ
ČI VIŠEGRÁDSKÉ PAMĚTI?
PAMĚŤ VĚTŠINY A PAMĚTI MENŠIN

Čítanka textů

II

Kristina Kaiserová / Vít Najman (eds.)

ŽIVOT A PAMĚŤ

PROJEKT VIŠEGRÁDSKÁ PAMĚŤ ČI VIŠEGRÁDSKÉ PAMĚTI? PAMĚŤ VĚTŠINY A PAMĚTI MENŠIN

Čítanka textů

II

KRISTINA KAISEROVÁ / VÍT NAJMAN (EDS.)

Tato publikace vychází s podporou Mezinárodního višegrádského fondu
v rámci Visegrad University Studies Grant č. 61100006.

© Univerzita Jana Evangelisty Purkyně Ústí nad Labem, ÚSGS FF
© Autoři a zdroje textů

ISBN 978-80-7561-050-8

OBSAH

Předmluva	4
<i>Vít Najman</i> : Počátky formování Visegrádské skupiny	5
<i>Vít Najman – Antonín Štěpanovský</i> : Pokračování činnosti Visegradu	12
<i>Eva Irmanová</i> : Maďarská menšinová politika ve světě tzv. krajanského zákona	26
<i>Petr Karlíček</i> : Příběh Lubena Donefa (1915–2013) Životopisný rozhovor vychází k jeho nedožitým stým narozeninám	38
<i>Martin Kolář</i> : Slova a místa	81
Seznam výběrové literatury.....	89

PŘEDMLUVA

Tato čítanka textů vznikla jako druhý doprovodný materiál kurzu Višegradska paměť či višegradské paměti? Paměť většiny a paměti menšin. Zde je třeba poděkovat Visegradskému fondu za velkorysé rozhodnutí ze zbylých peněz projektu podpořit ještě tuto publikaci. Poděkovat si zaslouží za zásadní pomoc při získání projektu i za dlouholetou spoluorganizaci, Doubravka Olšáková.

Cílem je přiblížit studentům nejen další texty k problému kolektivní paměti v prostředí národních států střední Evropy, ale také je seznámit se stručnými dějinami Visegradu samotného. To považujeme za důležité, zvláště je-li dnes v souvislosti s fenoménem uprchlíků Visegrad politicky i mediálně instrumentalizován, včetně reminiscence na rakousko-uherskou monarchii.

Dějiny Visegradu se pravidelně zabývá v Ústavu mezinárodních vztahů Michal Kořán. Jemu také děkujeme za laskavé svolení použít jeho textů a přepracovat je do přehledu pro tuto čítanku. Úkolu se ujali Vít Najman a Antonín Štěpanovský.

V rámci visegradských států se nejhůře s problematikou svých menšin, především své vlastní na územích sousedů, vyrovnává Maďarsko. Z jeho hlediska je nešťastné dědictví Trianonu stálou noční můrou do dnešních dnů. Eva Irmanová, která se dlouhodobě zabývá maďarskou problematikou, její text byl začleněn i do minulé čítanky, se tentokráte zabývá maďarskou menšinovou politikou ve světle tzv. krajanského zákona.

Pro čítanku se podařilo získat atypický „menšinový“ příklad, osud Bulhara Lubena Donhefa, jehož rodina sice žila v severních Čechách již před první světovou válkou, ale stále se jednalo o bulharské občany. Příběh člověka, který žil v německém prostředí za první Československé republiky, zažil německou říši po zabrání Sudet i poválečný příběh, v mnohém bourá stereotypy pamětnických zkušeností.

A nakonec – text Místa a slova Martina Koláře je kulturně historický exkurs do vybraných destinací se složitou vzpomínkovou kulturou. Studenti se tak kromě zajímavé tematiky mohou seznámit i se základní sekundární literaturou k danému tématu.

Kristina Kaiserová – Vít Najman

POČÁTKY FORMOVÁNÍ VISEGRÁDSKÉ SKUPINY

Vít Najman

Pád železné opony ve střední Evropě odstartoval v zemích bývalého socialistického bloku novou etapu v jejich politickém uspořádání. Odstranění totalitního systému a nastolení liberální a demokratické společnosti s sebou přineslo i nový prostor pro možnost kooperace. Cílem středoevropských zemí bylo obnovit nezávislost na Svazu sovětských socialistických republik, vytvořit pluralitní demokratickou společnost a tržní ekonomiku. V některých ohledech lze dokonce hovořit o nutnosti spolupráce, jakožto obraně proti stále existujícímu Sovětskému svazu a jeho vlivu prostřednictvím Varšavské smlouvy a Rady o vzájemné hospodářské pomoci (RVHP).¹

S přechodem k demokracii v roce 1989 byly vytvořeny čtyři životaschopné velké projekty středoevropské spolupráce. Cílem těchto sdružení iniciativ bylo dosáhnout přijetí členských států mezi státy Evropského hospodářského společenství (dnes Evropská unie), a tím se vyrovnat západním zemím. Největším orgánem středoevropské spolupráce se v roce 1989 stala Středoevropská iniciativa (SEI)², kam v roce 1990 přistoupilo i Československo. V současnosti má SEI 18 členů, z nichž 10 zemí je již členem EU. Druhým největším uskupením je Visegrádská skupina (označovaná také jako Visegrád nebo V4). Třetí formou středoevropské spolupráce se stala Středoevropská dohoda o volném obchodu (CEFTA).³ Vznikla v roce 1992 jako náhrada za „nefunkční“ Visegrádskou skupinu. Jejím cílem je slučovat evropské země, o jejichž přijetí do EU se aktivně vyjednává. Poslední

1 Libor LUKÁŠEK, Visegrádská skupina a její vývoj v letech 1991-2004, Praha 2011, s. 11-12.

2 Ministerstvo zahraničních věcí ČR: Středoevropská iniciativa [online]. [cit. 2017-02-01]. Dostupné z:

http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/cr_v_evrope/cei_stredoevropska_iniciativa/; The Central European Initiative (CEI) [online]. [cit. 2017-02-01]. Dostupné z: <http://cei.int>

3 The Central European Free Trade Agreement [online]. [cit. 2017-02-01]. Dostupné z: <https://cefta.int>

organizací pro středoevropskou spolupráci bylo Regionální partnerství.⁴ Jednalo se zejména o kooperaci resortů ministerstev vnitra a kultury.⁵

Dne 15. února 1991 vyvrcholila všechna přípravná jednání Československa, Polska a Maďarska podepsáním Deklarace o spolupráci České a Slovenské federativní republiky, Polské republiky a Maďarské republiky na cestě evropské integrace. Cílem bylo vytvořit takové uskupení, které by pomohlo členským zemím s formováním nově vzniklého politického a ekonomického uspořádání ve střední (a částečně i východní) Evropě. Název uskupení byl inspirován historickou událostí spojující všechny členské země.

Roku 1335 se setkali český král Jan Lucemburský, polský král Kazimír II. Veliký a uherský král Karel I. Robert, aby na hradě Visegrád (v dnešním Maďarsku) podepsali listinu, v níž se rozhodli společně usilovat o mír a rozkvět svých zemí.⁶

Nově vzniklým pokračovatelem ideje spolupráce se tedy stala Visegrádská skupina (Visegrád, Visegrádská trojka nebo V3).⁷ Kořeny budoucí spolupráce a ideu sjednocené střední Evropy můžeme v českém prostředí najít již v 80. letech 20. století v kruzích disidentského hnutí Charta 77, a to zejména v okolí Václava Havla. Za zásadní dokumenty z disentu apelující na sjednocenou Evropu lze označit takzvanou Pražskou výzvu⁸ (Havel, Dienstbier, Dobrovský, Patočka a další), esej Jiřího Dienstbiera Snění o Evropě⁹ či obhajobu občanských a lidských práv prostřednictvím Charty 77.¹⁰ Obecně lze konstatovat, že hlavní představitelé disentu měli po roce 1989 velký vliv na utváření oficiální politiky jednotlivých států (Václav Havel, Jiří Dienstbier, Lech Wałęsa a další).¹¹

Další československou osobností usilující o „znovuobnovení“ střední Evropy a posílení suverenity malých středoevropských států vůči velmo-

4 Regional Partnership Programme [online]. [cit. 2017-02-01]. Dostupné z: http://doku.cac.at/results_final.pdf

5 Václav WEBER, Dějiny sjednocené Evropy, Praha 2004, s. 389-395.

6 Visegrad Group: György Rácz: Visegrádský sjezd [online]. [cit. 2017-02-01]. Dostupné z: <http://www.visegradgroup.eu/visegradsky-sjezd/gyorgy-racz-visegradsky>

7 Od rozdělení Československa označována jako Visegrádská čtyřka, V4.

8 Informace o Chartě 77: 1985 čl. 4. [online]. [cit. 2017-02-01]. Dostupné z: <http://www.vons.cz/informace-o-charte-77>

9 Jiří DIENSTBIER, Snění o Evropě, Praha 1990.

10 CHARTA 77: Prohlášení CHARTY 77 ze dne 1. 1. 1977 [online]. [cit. 2017-02-01]. Dostupné z: http://www.svedomi.cz/dokdoby/charta_77.htm

11 Jiří VYKOUKAL a kol., VISEGRÁD: možnosti a meze středoevropské spolupráce, Praha 2003, s. 125-130.

cím byl Milan Kundera. Jako emigrant ve Francii vydal v roce 1985 esej *Únos Západu*,¹² ve které obhajuje středoevropanství jako duchovní sou-náležitost stojící vedle tradic Západu či Sovětského svazu. I přesto, že se dílo shledalo s negativní kritikou, poskytlo prostor pro definování střední Evropy. Na jejím základě se poté rozvinula debata o úloze malých středo-evropských mnohonárodnostních států.¹³

Důvody vedoucí k vytvoření Visegrádské skupiny lze rozdělit do několika základních okruhů:¹⁴

- I přes rozpad socialistického bloku ve střední a východní Evropě se všechny země stále obávaly vlivu Sovětského svazu. Usilovaly o zrušení Varšavské smlouvy a ukončení ekonomické integrace v rámci RVHP.
- Snaha o obhajobu středoevropského duchovního prostoru a ideje koo-perace zemí ve střední Evropě.
- Navázání užší spolupráce se Západem. Zejména se jednalo o KBSE¹⁵, NATO, Evropské společenství atd. Jedním z požadavků těchto institucí bylo vyjasnění vztahů nezatížených spornou minulostí a problémy mezi jednotlivými národy.
- Zájem západních zemí o spolupráci s Visegrádskou skupinou. Nikoliv pouze s jednou ze zemí Visegrádu.

Celkový vývoj Visegrádské skupiny lze rozdělit do tří, respektive čtyř časových období. Začátek prvního z nich budeme hledat v 70. – 80. letech 20. století v kruzích disidentů a emigrantů. Za jeho konec můžeme považovat revoluční listopad 1989 či samotné podepsání deklarace, a tím i samotný vznik Visegrádské skupiny. Aktivní spolupráci v letech 1991-1992 můžeme označit jako druhou a nejaktivnější etapu. Úpadek a částečné nahrazení Visegrádu organizací CEFTA v letech 1993-1998 je třetím obdobím vývoje Visegrádské skupiny. Poslední období a nový start visegrádské spo-lupráce započal v roce 1998 a rozvíjí se až do současnosti. V následujících odstavcích se zaměříme na průběh formování Visegrádské skupiny v prv-

12 Milan KUNDERA, *Únos Západu*, in: Miloš HAVELKA, Ladislav CABADA (eds.), *Západní, východní a střední Evropa jako kulturní a politické pojmy*, Plzeň 2000, s. 102-115.

13 Václav VEBER, *Dějiny sjednocené Evropy*, Praha 2004, s. 387-390.

14 Libor LUKÁŠEK, *Visegrádská skupina a její vývoj v letech 1991-2004*, s. 11-18.

15 Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě. Později známá jako Organi-zace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE).

ním časovém období (z pohledu Československa), které vyvrcholilo podepsáním již zmíněné deklarace ze dne 15. února 1991.

Revoluční změny a události s nimi spojené (vznik demokratického prostoru, volba prezidenta, vznik OF, první svobodné volby atd.) vytvořily půdu pro formování „nové“ zahraniční politiky Československa. Jedním z cílů ministerstva zahraničí bylo navázání spolupráce se svými sousedy, což by také vedlo k přiblížení se západnímu světu a evropským institucím.

25. ledna 1990 během první zahraniční návštěvy promluvil nově zvolený prezident Václav Havel před polským sejmem ve Varšavě. V jeho projevu zazněla potřeba kooperace s Polskem a Maďarskem a také touha vytvořit novou tvář střední Evropy.¹⁶

Na návrh prezidenta Havla se v březnu téhož roku uskutečnilo setkání zástupců všech tří zemí v prostorách bratislavského hradu. Československo bylo reprezentováno Václavem Havlem a předsedou vlády Mariánem Čalfou, Polsko zastupoval předseda vlády Tadeusz Mazowiecki a prezident Wojciech Jaruzelki, za Maďarsko byl přítomen prezident Mátyás Szűrös a předseda vlády István Németh. Za úspěch jednání lze považovat fakt, že se všechny tři zúčastněné strany dohodly na pokračování budoucí spolupráce.

9. dubna se v Bratislavě uskutečnilo neformální setkání¹⁷ prezidentů, předsedů vlád, ministrů zahraničí a poslanců z Československa, Maďarska a Polska. Jako pozorovatelé přijali pozvání zástupci Rakouska, Itálie a Jugoslávie. Václav Havel zahájil jednání otázkou: „Můžeme se shodnout na tom, že si vzájemně nechceme klást překážky nebo dokonce závidět jeden druhému, ale naopak, že si chceme vzájemně pomáhat?“¹⁸ Výsledkem setkání byla shoda na vytvoření společné deklarace všech tří zemí.¹⁹

16 Knihovna Václava Havla: Projev prezidenta ČSSR Václava Havla v polském Sejmu a Senátu [online]. [cit. 2017-02-01]. Dostupné z: http://www.vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=projevy&val=324_projevy.html&typ=HTML

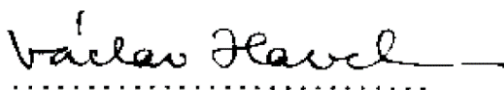
17 Na toto setkání je upozorněno i v záhlaví deklarace.

18 Visegrad Group: Dienstbier, Jiří: Visegrad - The First Phase [online]. [cit. 2017-02-01]. Dostupné z: <http://www.visegradgroup.eu/the-visegrad-book/dienstbier-jiri-visegrad>

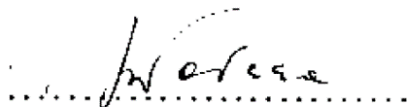
19 Andrzej JAGODZINSKI (ed.), The Visegrad Group: a Central European Constellation : publications on the occasion of the 15th Anniversary of the Visegrad Group, Bratislava 2006, s. 28-34.

Na listopadovém zasedání KBSE v Paříži, kde byla přijata Charta pro novou Evropu²⁰, vyjádřil prezident Václav Havel spolu s premiéry Józefem Antalem a Taudeuzsem Mazowieckým podporu sepsání společné deklarace, která měla být podepsána v lednu roku 1991 ve Visegrádu.²¹

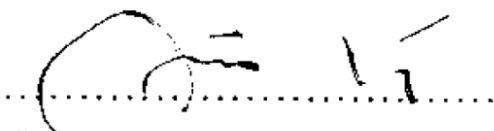
Jak již bylo několikrát řečeno, samotná deklarace byla podepsána 15. února 1991 v maďarském městě Visegrád. Platnost dokumentu potvrdili svými podpisy prezident Polské republiky Lech Wałęsa, prezident České a Slovenské Federativní Republiky Václav Havel a maďarský předseda vlády József Antall.

prezident České a Slovenské
federativní Republiky

prezident Polské republiky

předseda vlády Maďarské republiky

Podpisy signatářů deklarace ²²

20 Alexandr ORT, Pařížská charta pro novou Evropu: Konference KBSE, Praha 1990.

21 Jiří VYKOUKAL a kol., VISEGRÁD: možnosti a meze středoevropské spolupráce, Praha 2003, s. 129-130.

22 Visegrad Group: Deklarace o spolupráci České a Slovenské federativní republiky, Polské republiky a Maďarské republiky na cestě evropské integrace [online]. [cit. 2017-02-01]. Dostupné z: <http://www.visegradgroup.eu/documents/visegrad-declarations/deklacz-110412>

Stěžejními cíli pro tyto země byly:

- v plném smyslu obnovení státní suverenity, demokracie a svobody;
- likvidace všech existujících společenských, ekonomických a duchovních pozůstatků totalitního systému;
- vybudování parlamentní demokracie, moderního právního státu, dodržování lidských práv a základních svobod;
- vytvoření moderního tržního hospodářství;
- plné zapojení do evropského politického, hospodářského, bezpečnostního a právního systému.

Signatáři deklarace vyjádřili společnou vůli k následujícím praktickým krokům:

- sladit na základě zájmu jednotlivých zemí úsilí sloužící k vytvoření spolupráce a pevných vazeb s evropskými institucemi, provádět konzultace o otázkách týkajících se jejich bezpečnosti;
- usilovat o vytváření nerušených vztahů mezi jejich občany, institucemi, církvemi i společenskými organizacemi;
- rozvíjet hospodářskou spolupráci na tržním základě ve prospěch volného pohybu kapitálu a pracovních sil, vzájemně výhodný obchod se zbožím a službami, dále usilovat o to, aby byly vytvořeny příznivé podmínky pro přímou spolupráci mezi podniky a pro zahraniční kapitálové investice sloužící k růstu hospodářské efektivity;
- věnovat mimořádnou pozornost rozvoji dopravní infrastruktury spojující je navzájem i s jinými částmi Evropy, zvláště ve směru Sever-Jih, a dále sladit jejich energetické systémy, jakož i rozvoj telekomunikačních sítí;
- rozšířit spolupráci v oblasti ekologie;
- vytvořit odpovídající podmínky pro nerušenou výměnu informací, tiskovin, kulturních statků a hodnot;
- formovat společným úsilím mnohostrannou spolupráci v zájmu vytváření optimálních podmínek pro plné zajištění práv národnostních menšin žijících na jejich území;
- přispívat ke vzájemně výhodné spolupráci zainteresovaných územních samosprávních orgánů a k vytváření subregionálních kontaktů.²³

²³ Visegrad Group: Deklarace o spolupráci České a Slovenské federativní republiky, Polské republiky a

Takto formulované stěžejní cíle a způsoby jejich uskutečňování odstartovaly novou formu spolupráce tří států nesoucí označení Visegrádská skupina. Zda a jakým způsobem byly tyto ideje a cíle uskutečněny, a s jakou vahou přistupovaly všechny země k nově vzniklé spolupráci, můžeme sledovat v následujících letech fungování či nefungování V₃ (V₄). Příkladem toho může být vyjádření prezidenta Václava Havla v projevu v sídle NATO v Bruselu ze dne 21. března 1991:

„Zvláštní význam přikládáme smlouvám s Polskem a Maďarskem. S těmito sousedy nás totiž spojuje mnoho analogických problémů. Na naší nedávné schůzce ve Visegrádu jsme se mimo jiné domluvili, že budeme svou politiku v mnoha ohledech koordinovat a pokusíme se vnést symetrii i do našich chystaných smluv.“²⁴

Maďarské republiky na cestě evropské integrace [online]. [cit. 2017-02-01]. Dostupné z: <http://www.visegradgroup.eu/documents/visegrad-declarations/deklar-cz-110412>

²⁴ Projev prezidenta České a Slovenské Federativní Republiky Václava Havla v sídle NATO, Brusel, 21. března 1991.

POKRAČOVÁNÍ ČINNOSTI VISEGRADU

Vít Najman – Antonín Štěpanovský

2007

Visegrádská skupina již před třemi lety naplnila své poslání, její země se staly součástí EU a symbolicky tak dovršila svou emancipaci v demokratickém světě, přesto zůstává nevyčerpán její potenciál. Naopak, během posledních tří let začalo mezi členskými státy fungovat intenzivnější sepětí. Visegrádskou čtyřku až na společný fond neslučují žádné instituce. Proto vznikla mezi státy forma spolupráce, kterou bychom mohli nazvat „přímá“. Jednotlivé instituce členských zemí, stejných sektorů a úrovní se začaly vzájemně setkávat i bez koordinace ministerstev zahraničních věcí. Mezi jednotlivými úřady se zlepšila vzájemná komunikace (zejména prostřednictvím sociálních sítí) a spolupráce v oblasti získávání, zpracovávání a sdílení informací.¹

Výrazně během posledních let také posílila spolupráce mimo skupinu, často označována jako V4+, ve kterých V4 vystupuje jednotně při navazování vnějších vztahů a spolupráce s dalšími zeměmi.

Jedná se o formáty²:

- V4+ 2 (Rakousko, Slovinsko)
- V4+ B3 (Litva, Lotyšsko, Estonsko)
- V4+ Benelux
- V4+ GUAM (Gruzie, Ukrajina, Ázerbájdžán, Moldavsko)
- V4+ Izrael
- V4+ Japonsko
- V4+ Pobaltí
- V4+ Severská rada

¹ Jiří RŮŽIČKA – Michal KOŘAN, Totgesagte leben länger: Die Visegrád-Gruppe nach dem EU-Beitritt, in: Osteuropa. n. 10, Berlin: Deutsche Gesellschaft für Osteuropakunde.

² Michal KOŘAN a kol., Státy Visegrádské skupiny a Rakousko v české zahraniční politice, in: Česká zahraniční politika v roce 2007, Praha 2008, s. 115-118.

První polovinu roku předsedalo Visegrádské skupině Slovensko, které si podobně jako Maďarsko, po němž 1. července předchozího roku převzalo předsednictví V4, stanovilo tři hlavní priority. Prvním vytyčeným a nejzásadnějším cílem bylo vytvoření V4 jako dynamického regionálního fóra ve společenství států EU. Souběžným cílem bylo úsilí o posilování koordinačního a konzultačního mechanismu visegrádské spolupráce s cílem nacházet společné pozice a stanoviska v otázkách společného zájmu. Třetím cílem, ne však méně důležitým, byla snaha o zlepšování všeobecného informování široké veřejnosti o V4.³

Od 1. července 2007 předsedala V4 Česká republika. Hlavními prioritami českého předsednictví byly⁴:

- Další rozvíjení regionální spolupráce mezi zeměmi V4.
- Podpora a spolupráce s regiony sousedícími s regionem zemí V4.
- Zpřehlednění a ustálení mechanismů vzájemné spolupráce v rámci V4.
- Zvýšení efektivity spolupráce zemí V4 v rámci Evropské unie.
- Přiblížení Evropské unie občanům V4.
- Další rozvoj komunikační a informační strategie Visegrádské skupiny.
- Otevřenost vůči spolupráci ve formátech V4+.
- Spolupráce s občanskými iniciativami v zemích V4 a koordinace možností Mezinárodního visegrádského fondu s jejich aktivitami.
- Prohlubování spolupráce v oblasti sektorálních politik Visegrádské skupiny (oblast zahraniční politiky, vnitřní bezpečnosti, dopravy, kultury, průmyslu a obchodu, životního prostředí, vzdělávání, mládeže a tělovýchovy, financí, práce a sociálních věcí, regionální politiky, turismu, zemědělství a obrany).

Obě dvě předsednictví však zásadním způsobem spojoval významný posun států V4 a příprava na něj – vstup do Schengenského prostoru, který čekal všechny státy Visegrádské skupiny. V noci z 20. na 21. prosince

³ Program slovenského předsednictva 2006-2007 [online]. [cit. 2016-12-06]. Dostupné z: <http://www.visegradgroup.eu/documents/annual-reports/zhodnotenie-sk>

⁴ Visegrad Group: Program českého předsednictví Visegrádské skupiny 2007/2008 [online]. [cit. 2016-12-06]. Dostupné z: <http://www.visegradgroup.eu/download.php?docID=108>

2007 se stalo devět členských států Evropské Unie, včetně států V4, součástí tohoto projektu „nové Evropy“.⁵

Během příprav na tuto zásadní změnu došlo k velkému množství již zmiňovaných meziresortních spoluprací. Byla vyčleněna pracovní skupina pro Schengen. Resorty vnitra vedly zásadní jednání o azylové politice, migrační politice, o pohybu osob, obchodu s lidmi a možném střetu nařízení Dublin II⁶ s Evropskou úmluvou o lidských právech.⁷

V měřítku evropské politiky byl význam a vliv V4 často posilován přítomností zástupců Evropské komise na jednáních o rozšiřování EU nebo o volném pohybu pracovních sil. Z pohledu České Republiky mohla být tato pozornost vnímána jako úspěch, protože mnohá bruselská jednání V4 byla konána, vnímána a posuzována s ohledem na blížící se předsednictví ČR v EU. Jednou ze snah předsednictví ČR ve V4 byl tlak na upevnění tradice stálého setkávání vrcholných představitelů nejen V4, ale i V4+.⁸

V druhé polovině roku se V4 na mezinárodním poli zaměřila na možnou spolupráci se Severskou radou, zejména se Švédskem, které se připravovalo na své předsednictví EU, a je také vnímáno jako úspěšný zastánce východní dimenze European Neighbourhood Policy (ENP)⁹. Výsledkem snah bylo pozvání generálního tajemníka Severské rady na setkání s V4. K přímým jednáním však nedošlo.

Za úspěšné navázání spolupráce můžeme označit jednání zástupců ministrů zahraničních věcí visegrádské skupiny (MZV V4) a Pobaltí, jehož tématem byla východní politika a možnosti další kooperace, rozvinula spolupráci mezi V4 a Pobaltím. Tato snaha byla později stvrzena na summitu premiérů V4 10. 12. 2007 v Ostravě.¹⁰

5 Euroskop: Schengen [online]. [cit. 2016-12-06]. Dostupné z: <https://www.euroskop.cz/300/sekce/co-je-schengen/>

6 Nařízení Dublin II má v co možná nejkratší době určit členský stát příslušný k posouzení žádosti o azyl a zabránit zneužívání azylového řízení. Může se tak dotknout svobody pohybu a pobytu žadatele o azyl.

Ministerstvo vnitra České republiky: Dublinský systém [online]. [cit. 2016-12-06]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/dublinsky-system.aspx>

7 Michal KOŘAN a kol., Státy Visegrádské skupiny a Rakousko v české zahraniční politice, s. 120-121.

8 Michal KOŘAN a kol., Státy Visegrádské skupiny a Rakousko v české zahraniční politice, s. 115.

9 Evropská politika sousedství

10 Michal KOŘAN a kol., Státy Visegrádské skupiny a Rakousko v české zahraniční politice, s. 116-117.

V₄ vedla také mimounijní jednání se skupinou GUAM¹¹. V rámci jednání byla klíčová dvě hlavní témata, snaha této skupiny o integraci a energetika¹². Gruzie a Ázerbájdžán jsou klíčové tranzitní země plynu a ropy z oblasti Kaspického moře, což by vedlo k větší energetické nezávislosti na Rusku. Klasickým tématem Visegrádské skupiny je politika východní Evropy, a tak nebyl opomenut vztah k Moldavsku a Bělorusku. Hlubší zájem o Moldavsko byl iniciován již předsednictvím Slovenska a ČR tedy jen navazovala. Říjen 2007 přinesl historicky první setkání ministrů zahraničních věcí V₄ + Moldavska. Hlavní otázkou byla integrace Moldavska do EU. Vztah k Bělorusku se odvíjel od snahy šířit lidská práva a demokracii. Témata¹³ jsou tedy kladena jako podpora obyvatel Běloruska v poznání demokracie.¹⁴

Resortní rozměr, jak už bylo zmíněno, je zásadním rozměrem V₄, a tak nastiňme, jak fungovala spolupráce mezi ministerstvy visegrádské skupiny. Ministři kultury se rozhodli podporovat projekt Visegrádské knihovny, která má být sbírkou a ukázkou vývoje literatury zemí V₄ za posledních 15 let. Došli ke společné shodě v podpoře kandidatury Wroclawi pro konání Expo 2012. Ministři obrany otevřeli diskuze o bojové skupině V₄, kterou by pod vedením Polska vytvořily všechny státy skupiny. Síla jednotky by měla odpovídat 1500 vojáků, její vznik byl předběžně plánován k roku 2015. Ministři zemědělství vedli svá jednání o budoucnosti Společné zemědělské politiky EU a jejich dílčích reformách v oblastech mléčných kvót, vinárenství a cukrovarnictví. Setkání a vzájemnou spolupráci vedli i výše zmiňovaní ministři vnitra a všechny ostatní resorty. Jednání a politika V₄ v tomto roce vedly, zvláště pak pod vedením ČR a jejího premiéra Miroslava Topolánka, k aktivnímu přístupu mezi jednotlivými státy skupiny, rámci EU a Evropy obecně.¹⁵

11 Gruzie, Ukrajina, Ázerbájdžán, Moldavsko

12 Česká diplomacie projevila eminentní zájem o toto téma.

13 Příkladem je snaha snížit poplatky za víza při cestování do zemí EU, projekt Rádio pro Bělorusko, kdy demokratické státy společně financují vysílání demokratického rozhlasu do Běloruska.

14 Michal KOŘAN a kol., Státy Visegrádské skupiny a Rakousko v české zahraniční politice, 117-118.

15 Michal KOŘAN a kol., Státy Visegrádské skupiny a Rakousko v české zahraniční politice, s. 120-123.

2008

Na Visegrádskou skupinu v roce 2008 se můžeme dívat z několika pohledů. Do konce června pokračovalo české předsednictví V4, které předalo pomyslnou štafetu Polsku. Proto se zaměříme na samotný průběh celého roku (zejména na spolupráci V4+), bilancování a hodnocení českého předsednictví a na zásadní body programu polského předsednictví.

Stěžejním bodem, kterému Česká republika přizpůsobila i svůj program v rámci V4 již v roce 2007 a pokračovala v něm i roce následujícím, bylo předsednictví v Radě Evropské unie. Druhou polovinu roku 2008 charakterizovala jednání o ratifikaci Lisabonské smlouvy¹⁶, jednání o klimatickém balíčku¹⁷ a dopadech prohlubující se ekonomické krize.¹⁸

Zásadní body programu a cíle českého předsednictví V4 byly popsány na začátku jeho předsednictví, proto se nyní zaměříme na to, jakým způsobem byly naplněny či nenaplněny. Hlavními prioritami v roce 2008 bylo přijetí schengenského aquis¹⁹, úspěšné dojednání bezvívízového styku s USA²⁰ a nastolení diskuse na téma energetické bezpečnosti zemí V4.²¹

Hlavní body programu polského předsednictví²²:

16 Úřad vlády České republiky: Lisabonská smlouva [online]. [cit. 2017-01-12]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/evropske-zalezitosti/lisabonska-smlouva/lisabonska-smlouva-78697/>

17 Ministerstvo životního prostředí: Klimaticko-energetický balíček [online]. [cit. 2017-01-12]. Dostupné z: http://www.mzp.cz/cz/klimaticko_energeticky_balicek

18 Michal KOŘAN a kol., Visegrádská spolupráce, Rakousko, Polsko a Slovensko v české zahraniční politice, in: Česká zahraniční politika v roce 2008, Praha 2009, s. 102.

19 Jedná se o soubor právních předpisů tvořících základ schengenské spolupráce. Kromě Schengenské dohody, Schengenské prováděcí úmluvy a protokolů a úmluv o přistoupení k úmluvám ze strany nových států se jedná o rozhodnutí a prohlášení Výkonného výboru (zanikl na základě schengenského protokolu) a všechny následné legislativní akty EU/ES, u kterých je v preambuli uvedeno, že rozvádějí schengenské aquis.

20 Ministerstvo zahraničních věcí České republiky: USA-Víza [online]. [cit. 2017-01-12]. Dostupné z: http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/severni_amerika/usa/cestovani/visa.html

21 Michal KOŘAN a kol., Visegrádská spolupráce, Rakousko, Polsko a Slovensko v české zahraniční politice, s. 102.

22 Visegrad Group: 2008/2009 Polish Presidency [online]. [cit. 2017-01-13]. Dostupné z: <http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs/2008-2009-polish-110412>

Mottem polského předsednictví bylo „Solidarita v regionu – společně za demokracii“ (Solidarity in the region - together for democracy).

Hlavní cíle související s integrací vnitřních aktivit V₄:

- Posílení systémové spolupráce V₄.
- Rozvoj myšlenky občanské společnosti prostřednictvím důrazu na rozvoj podniků, které integrují místní komunity (posílení role územních samospráv).
- Vzájemná podpora v rámci V₄.
- Opatření k prohloubení spolupráce zemí V₄ v oblasti odvětvových politik.
- Úprava MVF²³ pravidel s ohledem na nově vytvořené takzvané flexibilní projekty.

Hlavní cíle vztahující se ke koordinaci států V₄ v rámci EU:

- Posílení konzultačního mechanismu V₄ na politické úrovni EU.
- Zvýšení vlivu států V₄ ve vztahu k rozhodování v evropských institucích.
- Společné propagační a lobbistické jednání států V₄ v Bruselu a dalších státech EU.

Hlavní cíle vztahující se k podpoře a spolupráci s ostatními státy v Evropě a na Kavkaze:

- Prohloubení spolupráce formátu V₄+ s jednotlivými státy (např. Východní sousedy Evropy či Japonska) a skupinami zemí (např. Severská rada ministrů, pobaltské státy nebo Benelux).
- Větší zapojení V₄ do vzniku a rozvoje východní dimenze Evropské politiky sousedství.
- Větší zapojení V₄ v jednáních o dohodě a posílené spolupráci mezi EU a Ukrajinou.
- Propagace evropských hodnot a lidských práv.
- Podpora reformního procesu v kandidátských a potenciálních kandidátských zemí západního Balkánu s cílem podpořit směřování regionu směrem k EU a NATO.

23 Mezinárodní visegrádský fond

Visegrádská skupina se stala důležitým spolupracovníkem Evropské unie (EU) v zahraniční politice vůči východu. Významným dílem se podílela na koordinaci jižního a východního rozměru European Neighbourhood Policy (Evropská politika sousedství, ENP). Postavení V4 bychom v tomto ohledu mohli označit za svorník mezi některými „starými“ členskými státy EU a východními sousedy, mezi nimiž se snažila posílit spolupráci a zbavovat státy vzájemných obav. Především tato motivace vedla Českou republiku jako předsedající stát ke snaze maximálního využití spolupráce ve formátu V4+, které je vhodnou platformou k setkání evropských „západních“ i „východních“ zemí²⁴. Pro V4+ byl rok 2008 pokračováním slibně započaté spolupráce s baltskými státy, dokonce můžeme formát V4+B3²⁵ označit jako nejintenzivnější způsob spolupráce V4+.²⁶

Mimo výše uvedené setkání V4+ navazovali zástupci V4 v roce 2008 i jiné mezinárodní styky. Oficiální kontakty s Moldavskem byly zahájeny v říjnu 2007. V červnu následujícího roku se ministr zahraničních věcí České republiky K. Schwarzenberg, jako zástupce zemí V4, zúčastnil summitu zemí GUAM (Gruzie, Ukrajina, Ázerbájdžán, Moldavsko)²⁷. GUAM je jednoznačně pro Visegrádskou skupinu významnou oblastí, jak z hlediska politického, tak z hlediska energeticko-bezpečnostního, ve kterém je dobré a vhodné nadále kultivovat společné vazby. V neposlední řadě patří k východnímu rozměru visegrádské spolupráce úspěšná společná prezentace non-paperů z ledna a června 2008 vůči Bělorusku, které podporují plošné snížení víz do Schengenského prostoru pro občany Běloruska. Souběžně

24 Přesně v tomto duchu se konalo setkání 23. 4. 2008 v Praze, kde ministři zahraničních věcí, případně jejich náměstci, V4, Švédska a Ukrajiny jednali o regionální spolupráci, ale také o aspiraci Ukrajiny na vstupy do NATO a EU.

Ministerstvo zahraničních věcí České republiky: Tisková konference ministrů zahraničních věcí zemí V4, Švédska a Ukrajiny [online]. [cit. 2017-01-12]. Dostupné z: http://www.mzv.cz/jnp/cz/udalosti_a_media/archivovane/tiskove_konference_zaznamy/tiskova_konference_ministru_zahranicnich.html

25 V únoru se uskutečnilo jednání politických ředitelů V4+B3. V květnu se konalo setkání předsedů všech sedmi zemí s předsedou Evropské komise José Manuelem Barrosem na počátku jaderného fóra v Praze. Další setkání předsedů vlád V4 a B3 se konalo na počátku listopadu. Polské předsednictví V4 svolalo na 24. listopad summit ministrů zahraničních věcí V4+B3 a Slovinska, Bulharska, Rumunska a Švédska. Tématem jednání byly společné zájmy, kterými jsou: vztah EU k východním státům; Bělorusku; a zrušení víz při cestování do USA, Kanady či Austrálie.

26 Michal KOŘAN a kol., Visegrádská spolupráce, Rakousko, Polsko a Slovensko v české zahraniční politice, s. 103.

27 Byla také zorganizována schůzka zástupců předsednictví V4 a GUAM v Praze.

s posílením aktivit V4 ve východním prostoru jde i působení Mezinárodního visegrádského fondu, který nabízí podporu občanům Ukrajiny a Moldavska, ale nově např. Běloruska, Gruzie, Arménie a Ázerbájdžánu. Ve východním sektoru se bohužel nepodařilo vytvořit spolupráci v oblasti energetické bezpečnosti²⁸, a to i přes fakt, že tato problematika byla jednou z priorit předsednictví ČR.²⁹

Za výše popsanou a dobře se rozvíjející východní politikou zaostává spolupráce V4 s jižními státy, především v balkánské oblasti. K rozměru jižní politiky³⁰ Visegrádské skupiny se přímo přihlásila v době svého předsednictví Česká republika i Polsko.³¹

V rámci vztahů V4 v EU bylo patrné, že na obou úrovních, politické i exekutivní, si našla svou podporu idea úzké spolupráce V4 se státem předsedajícím Evropské komisi (EK). To mělo vzhledem k výhledovému předsednictví Maďarska a Polska přinést zesílení významu střeoevropského hlasu v EU.³² České předsednictví si předsevzalo upevnit mechanismy

28 Nebyla utvořena pracovní skupina V4 pro energetiku, schůzka ministrů hospodářství k tématům energetiky neproběhla, došlo k rozporům národních energetických koncernů, mezi státy V4 existuje neshoda v postoji k regulaci domácího energetického trhu a energetické politiky EU, to vše je vnímáno jako neúspěch této oblasti. Jediným úspěchem tohoto resortu je stejně jako v předešlém roce tzv. Evropské jaderné fórum konané v Praze a Bratislavě a spolupráce na návrzích komise na klimatický balíček, kde se daří spolupráce s B3.

29 Michal KOŘAN a kol., Visegrádská spolupráce, Rakousko, Polsko a Slovensko v české zahraniční politice, s. 103-105.

30 Balkánská agenda byla také jedním z témat setkání ministrů zahraničních věcí v dubnu v Praze, současně se ukazuje, že balkánské státy o větší spolupráci se státy V4 velice stojí. Nástrojem působení Visegrádské skupiny v oblasti Balkánu je krom politické vůle i Mezinárodní visegrádský fond. Ministři zahraničních věcí v prosinci odsouhlasili, že do tohoto fondu bude nově umožněn přístup kosovským studentům ke stipendijnímu programu fondu. Je možné, že se cílové země Mezinárodního visegrádského fondu rozšíří kromě Běloruska také o Srbsko.

31 Michal KOŘAN a kol., Visegrádská spolupráce, Rakousko, Polsko a Slovensko v české zahraniční politice, s. 105-106.

32 Zvláště závěrem roku se toto téma spolupráce stále častěji otevíralo na fórech V4. Závěrem diskuzí však bylo nutno konstatovat, také v souvislosti s fungováním předsednictví EU, že vytvoření jakéhosi participujícího, regionálního bloku států nebude dost dobře možné. Ovšem jednotlivé státy budou spoléhat na vzájemnost a solidaritu států V4 a jejich podporu v oblastech, kde se na prioritách shodnou, ale ani tato podpora nebude pravděpodobně plně transparentní, neboť silné regionální zakotvení by mohlo vyvolat negativní ohlasy u ostatních členských zemí.

vzájemného podporování kandidatur³³ států Visegrádské skupiny na funkce v úřadech EU.³⁴

Tradiční oblastí spolupráce V₄ je armáda. Vojensky mají k sobě všechny státy velice blízko, doba Varšavské smlouvy zde nechala svou stopu. (Obdobná výstroj a výzbroj, podobný výcvik.) Stálým problémem je nutná transformace armády, se kterou je svázán nedostatek finančních prostředků. Vzniklo již mnoho iniciativ pro spolupráci a těsnější společný postup v této oblasti, avšak všechny selhaly, zejména na národních průmyslových zájmech v obranném sektoru, které zjevně brání společným postupům. Další možností selhání může být vědomí nedostatečného zázemí, které zapřičiňuje nesamostatnost a nutnost vyhledat silného partnera pro uskutečňování jednotlivých projektů.³⁵

V roce 2008 se pokračovalo v tradici setkávání náčelníků generálních štábů V₄ a Ukrajiny, která započala již v roce 2005. Počátkem března 2008 bylo náčelníky generálních štábů vydáno prohlášení o výhodách společného postupu při nakupování a vyzbrojování armád zemí V₄, které by znamenalo snížení nákladů a zvýšení schopnosti kooperace.³⁶ Jednání o společné bojové skupině V₄, která byla v předešlém roce založena, byla odsunuta nejdříve na rok 2013.³⁷

33 České republice byla přislíbena podpora pro sídlo Evropského úřadu družicového a navigačního systému Galileo, Maďarsko požádalo o podporu kandidatury pro sídlo Evropského technologického institutu, Slovensko pro sídlo Evropského institutu pro rovnost pohlaví. Pokud jde o systém a způsob voleb, apriorní spolupráce nebyla trvale dohodnuta, vznikla ale vzájemná dohoda na tom, že kandidatury budou na pracovní úrovni vždy v rámci V₄ předjednány.

34 Michal KOŘAN a kol., Visegrádská spolupráce, Rakousko, Polsko a Slovensko v české zahraniční politice, s. 106-107.

35 Karel ZETOCHA, Česko-slovenská spolupráce v letech 1997–2007: obranný průmysl a armádní Akvizice, in: Sborník z konference Bezpečnost krajín V₄ v rozšírenom priestore NATO. Skalica, s. 143–147.

36 Mimo probírání současného dění, informování o působení v misích NATO, budoucích operacích EU a vyhodnocování situací se V₄ shodla na podporování politiky „otevřených dveří“ NATO, konkrétně jsou myšleny státy Gruzie, Makedonie a Ukrajina, které se V₄ bude snažit podporovat ve vstupu do EU. Tato podpora Ukrajině byla stvrzena prohlášením ministrů obrany, kde bylo výslovně zapsána zmínka o Akčním členském plánu pro Ukrajinu.

37 Michal KOŘAN a kol., Visegrádská spolupráce, Rakousko, Polsko a Slovensko v české zahraniční politice, s. 107-108.

V oblasti kultury se V4 na společném setkání zástupců ministerstev kultury³⁸ zabývala vyhodnocováním projektů, které pokračují z roku 2007. Jeden ze závěrů meetingu je podpora pokračování projektu Visegrádské knihovny. Jejím posláním je vydání čtyř vybraných titulů ve čtyřech jazycích V4 a dále v angličtině, němčině a francouzštině. Tyto publikace budou použity pro propagační aktivity na mezinárodních programech a trzích.³⁹

V resortu vnitra byla jedním z témat Informační kampaň proti obchodu s lidmi. Důležitějšími však byly neustálé konzultace související s blížícím se předsednictvím České republiky v EU.

V září, krátce před jednáním EU k environmentálním otázkám a před konferencí OSN o změnách klimatu, došlo v Budapešti k setkání ministrů životního prostředí V4. Shoda byla nalezena v otázce nutnosti koordinovat své pozice před unijním jednáním ohledně regulace a snižování emisí a skleníkových plynů. Dalším tématem setkání byla otázka nelegálního transportu odpadu do států V4.⁴⁰

Významným rozměrem práce V4 je budování veřejného povědomí a jména ve společnosti o tomto regionálním uskupení. Funguje zde snaha šířit aktivity prostřednictvím sociálních kontaktů mezi občanskými iniciativami, studenty, akademiky a veřejností jako takovou. Nejeфекtivnější pomocí a nástrojem pro tyto snahy je Mezinárodní visegrádský fond (MVF), který mj. částečně kopíruje i zájmové oblasti V4. Děje se tak prostřednictvím rozšiřování programů stipendií a grantů do států mimo V4 na východ a Balkán. Podíl takto čerpaných prostředků nyní činí více než 15 %, čímž se MVF zařadil mezi velmi významné donory. Zůstává nadále otevřena otázka další spolupráce s podpořenými studenty, se kterými by uskupení mohlo udržovat kontakt ve formě volného sdružení. Stále ještě je zde „volný prostor“ pro plné obsáhnutí komunikační strategie, která stále ještě nebyla schopna zasáhnout dostatečně povědomí veřejnosti tak, aby povědomí o ní odpovídalo šíři jejích aktivit a působení.⁴¹

38 Za ČR ministr kultury Václav Jehlička a státní tajemníci ministerstev kultury zbylých zemí V4.

39 Michal KOŘAN a kol., Visegrádská spolupráce, Rakousko, Polsko a Slovensko v české zahraniční politice, s. 108.

40 Michal KOŘAN a kol., Visegrádská spolupráce, Rakousko, Polsko a Slovensko v české zahraniční politice, s. 108-109.

41 Michal KOŘAN a kol., Visegrádská spolupráce, Rakousko, Polsko a Slovensko v české zahraniční politice, s. 109.

2012

První polovina roku 2012 patřila českému předsednictví Visegrádské skupiny, které začalo v červenci roku 2011, tedy v době vrcholící finanční krize, jež vrhala stín na budoucnost EU. Z důvodu finanční nejistoty se české předsednictví rozhodlo zaměřit na takovou spolupráci, která přinese konkurenceschopnost středoevropského regionu, jeho inovativní potenciál a místní soudržnost.⁴²

Stěžejní událostí českého předsednictví byl červnový summit předsedů vlád V₄ konaný v Praze. Hlavními body jednání byly postoje jednotlivých států V₄ k finančnímu rozpočtu Evropské unie 2014-2020.⁴³ Dále se projednával postoj k evropskému summitu, který se konal krátce po setkání V₄ v Praze. Výstupem jednání byl otevřený dopis⁴⁴ premiérů V₄ představitelům hlavních institucí EU (Rada Evropské unie, Evropská komise, Evropský parlament). Stalo se tak poprvé, kdy přikročili předsedové vlád Visegrádské skupiny k takovému postupu.⁴⁵ U dopisu samotného bylo zajímavé, že i přes velký záběr od vizí budoucnosti EU až po způsoby boje s finanční krizí, došlo ke shodě všech členů V₄ nad jeho obsahem.⁴⁶

Dalším úkazem zlepšené koordinace společných aktivit a překonávání národních pozic bylo lednové setkání předsedů vlád Visegrádské skupiny.⁴⁷ K setkání premiérů došlo i ve formátu V₄ + Slovinsko, kde se od

42 Visegrad Group: Programme of the Czech Presidency of the Visegrad Group 2011–2012 [online]. [cit. 2017-01-20]. Dostupné z: <http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs/innovative-visegrad>

43 Problematika rozpočtů a rozpočtová politika EU se stala častějším tématem zasedání zástupců V₄.

44 Visegrad Group: Joint Statement of the Heads of Governments of the Visegrad Group, Joint Letter to the EC [online]. [cit. 2017-01-20]. Dostupné z: http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements#_2012

45 V roce 2005 sice předsedové vlád V₄ při jednání o finanční perspektivě adresovali svůj britskému premiérovi, tehdejšímu předsedovi rady EU, ovšem snaha z června 2012 byla bezprecedentní.

46 Michal KOŘAN a kol., Visegrádská spolupráce, Polsko, Slovensko a Rakousko v české zahraniční politice, in: Česká zahraniční politika v roce 2012, Praha, 2013, s. 108-109.

47 Před mimořádně svolanou schůzkou členů Evropské rady pozval Petr Nečas na konci ledna 2012 k jednání předsedy vlád do Bruselu, kde se jednalo o postojích k nové mezivládní „fiskální úmluvě“ a posílení růstu a snížení nezaměstnanosti v EU. 28. června, krátce před zasedáním Evropské rady, se konala další schůzka ministerských předsedů, které se jako host zúčastnil i předseda Evropského parlamentu Martin Schulz.

deklarací spolupráce, přes závazky k soudržnosti Evropské unie probíralo také financování (rozpočty nebo dotační a rozvojové programy). Uvedme, že mimo dobře a dlouho připravované schůzky zástupců Visegrádské skupiny jsou jednání svolaná a vedená operativně a pružně i v roce 2012. Takovým příkladem byla mimořádná schůzka ministrů zahraničních věcí svolaná v Bruselu na okraj zasedání ministrů zemí NATO 19. dubna 2012⁴⁸, jehož výsledkem byla deklarace⁴⁹ Visegrádské skupiny a je ukázkou schopnosti jednání V4 a aktem hájení občanů středo- a východoevropských členských zemí EU.⁵⁰

I v roce 2012 pokračovala Visegrádská skupina ve své zahraniční politice ve formátu V4+. Jednou z hlavních priorit programu českého předsednictví bylo posílení Východního partnerství⁵¹ a východní problematika obecně. Ve snaze posílit spolupráci v tomto sektoru byl ministry zahraničních věcí V4 v březnu svolán summit, na který přijali pozvání také zástupci B3, země Východního partnerství, dánský ministr zahraničních věcí (předsedající Radě EU) a vysocí představitelé Evropské unie⁵². Ministři zahraničních věcí států V4 a B3 přijali deklaraci⁵³ vůči Evropské komisi a dalším členským státům. Východní partnerství se díky aktivitám předsednictví České republiky stalo tématem širšího zapojení evropských politiků a členských států. Mimo posílení Východního partnerství bylo na summitu rozhodnuto o navýšení objemu financí pro Mezinárodní visegrádský fond.⁵⁴

48 Podnětem bylo rozhodnutí švýcarské vlády o opětovném zavedení limitů pro volný pohyb osob z některých členských zemí EU a výstupem jednání byla společná deklarace.

49 Visegrad Group: Declaration of the Visegrad Group—Responsibility for a Strong NATO [online]. [cit. 2017-01-20]. Dostupné z: <http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements/declaration-of-the>

50 Michal KOŘAN a kol., Visegrádská spolupráce, Polsko, Slovensko a Rakousko v české zahraniční politice, s. 109-110.

51 Ministerstvo zahraničních věcí České republiky: Východní partnerství [online]. [cit. 2017-01-20]. Dostupné z: http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/cr_v_evrope/vychodni_partnerstvi/index.html

52 Komisař pro rozšíření a evropskou sousedskou politiku Štefan Füle a Catherine Ashtonová, komisařka pro společnou zahraniční a bezpečnostní politiku.

53 Visegrad Group: Joint Statement of Ministers of Foreign Affairs of the Visegrad Group, Estonia, Latvia and Lithuania [online]. [cit. 2017-01-20]. Dostupné z: <http://www.visegradgroup.eu/joint-statement-v4-ee-lv-lt>

54 Michal KOŘAN a kol., Visegrádská spolupráce, Polsko, Slovensko a Rakousko v české zahraniční politice, s. 110-111.

Květen je měsícem tradičních setkání prezidentů států V4 a v roce 2012 tomu nebylo jinak. Mimo symbolického setkání přineslo setkání prezidentů⁵⁵ i závažnější témata. Otevřela se diskuze na téma účasti prezidentů států V4 na připravovaném setkání středo- a východoevropských prezidentů. Český prezident se na protest věznění Julije Tymošenkové rozhodl setkatí neúčastnit. Prezidenti Polska a Slovenska však jeho protest nepodpořili a svou účast přislíbili. K Ukrajině se také váže společné prohlášení⁵⁶ ministrů zahraničních věcí Beneluxu a V4, které na zasedání valného shromáždění OSN v New Yorku předali ministru zahraničních věcí Ukrajiny, v němž je vyjádřena podpora a výzva k nepolevování v demokratizačním úsilí.⁵⁷

Jedna z dalších priorit, která byla projednávána i v roce 2012, byla integrace západního Balkánu. Kromě navazování na předchozí diplomatické kroky byl vytvořen záměr pro realizaci projektu Fondu západobalkánských zemí (Western Balkans Fund), který měl vycházet z principů Mezinárodního visegrádského fondu. Ke spolupráci na projektu a zaplacení základního příspěvku na kalendářní rok 2013 se po dubnovém setkání v Bratislavě závazně přihlásila Makedonie, Kosovo a neoficiálně Albánie. Podzimní schůzka⁵⁸ této skupiny byla pod předsednictvím Polska na účast hojnější. Řady ministrů zahraničních věcí V4 a západobalkánských zemí doplnili resortní kolegové z Rumunska, Bulharska, Řecka a komisař pro rozšíření a evropskou politiku sousedství. Všechny participující země si uvědomují, že pokud dojde k uskutečnění Fondu západobalkánských zemí, tak to bude jeden z největších úspěchů V4 v tomto regionu. Tím by byl otevřen nový prostor spolupráce, který byl ještě poměrně nedávno nemyslitelný.⁵⁹

K výraznému prohloubení spolupráce došlo v roce 2012 i v sektoru obrany a bezpečnosti zemí V4. Nadále se uplatňují dvě roviny spolupráce – politická a technicko/vojensko/zbrojní. V politické dimenzi navazovala

55 Setkání se neúčastnil maďarský prezident, který toho času očekával formální přijetí funkce.

56 Visegrad Group: Joint Statement by the Visegrad Group and the Benelux countries on the situation in Ukraine [online]. [cit. 2017-01-19]. Dostupné z: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2012/joint-statement-by-the>

57 Michal KOŘAN a kol., Visegrádská spolupráce, Polsko, Slovensko a Rakousko v české zahraniční politice, s. 111.

58 Visegrad Group: Joint Statement of the Visegrad Group on the Western Balkans [online]. [cit. 2017-01-20]. Dostupné z: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2012/joint-statement-of-the>

59 Michal KOŘAN a kol., Visegrádská spolupráce, Polsko, Slovensko a Rakousko v české zahraniční politice, s. 112.

Visegrádská skupina na úspěchy z let minulých. Jednalo se zejména o deklaraci Responsibility for a Strong NATO⁶⁰, která byla vydána krátce před summitem NATO v Chicagu. Druhým významným krokem bylo podepsání společného komuniké⁶¹ v Litoměřicích, ve kterém se všechny země zavázaly k vytvoření bojové skupiny o síle 3000 vojáků pod vedením Polska. V technicko/vojensko/zbrojní oblasti se ministři shodli na tom, že bude pro všechny země výhodné postupovat při nákupu vybavení společně.⁶²

České předsednictví si jako prioritu vymezilo také posílení vzájemné soudržnosti států V4. K ní měl směřovat plán na vznik celovisegrádské analytické platformy. V září 2012, tedy až v období předsednictví Polska, takováto platforma skutečně začala fungovat pod názvem Think Visegrad⁶³ a pro její aktivity a fungování byl schválen zvláštní program v rámci Mezinárodního visegrádského fondu. Cílem mělo být posílení výzkumných a analytických kapacit jednotlivých národních institucí zabývajících se V4. Tyto analýzy by pak měly posloužit jako podklady pro visegrádské aktivity.⁶⁴

Ministerstva kultury jsou již tradičně spolupracující instituce, jejich ministři se v červnu v Praze zabývali otázkami kreativního průmyslu, využití strukturálních fondů a programů EU pro kulturu. Udělili Mezinárodní visegrádskou cenu Villa Decius.^{65, 66}

60 Visegrad Group: Declaration of the Visegrad Group—Responsibility for a Strong NATO [online]. [cit. 2017-01-19]. Dostupné z: <http://www.visegradgroup.eu/documents/official-statements/declaration-of-the>

61 Visegrad Group: Joint Communiqué of the Ministers of Defence of the Visegrad Group [online]. [cit. 2017-01-19]. Dostupné z: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2012/joint-communique-of-the>

62 Michal KOŘAN a kol., Visegrádská spolupráce, Polsko, Slovensko a Rakousko v české zahraniční politice, s. 112-113.

63 Think Visegrad [<https://think.visegradfund.org/>]. [cit. 2017-01-19].

64 Michal KOŘAN a kol., Visegrádská spolupráce, Polsko, Slovensko a Rakousko v české zahraniční politice, s. 114.

65 Villa Decius [<http://villa.org.pl/villa/en/>]. [cit. 2017-01-19].

66 Michal KOŘAN a kol., Visegrádská spolupráce, Polsko, Slovensko a Rakousko v české zahraniční politice, s. 114.

MAĎARSKÁ MENŠINOVÁ POLITIKA VE SVĚTLE TZV. KRAJANSKÉHO ZÁKONA

Eva Irmanová

Otázka Maďarů žijících v zahraničí představovala pro všechny maďarské vlády po roce 1990 problém, který bylo třeba řešit jak ve vztahu k zahraničnímu maďarství, tak v oblasti konkrétních vnitropolitických i zahraničněpolitických kroků. Od změny režimu vynaložila každá maďarská vláda velké úsilí na materiální pomoc zahraničním menšinám. Valnou částí příjemců takových podpor byly školské a kulturní instituce a všechny subvence byly získávány na základě konkursu. Tuto situaci hodlal změnit krajanský zákon, který stanovil specifickou kategorii oprávněnou k přijímání výhod.

V únoru 1999 byla v zájmu zabezpečení kontinuity v udržování styků mezi Maďary v Maďarsku a Maďary v zahraničí vytvořena Maďarská stálá konference (MÁÉRT – Magyar Állandó Értekezlet), která funguje jako politický konzultativní sbor. Tvoří ji zahraniční maďarské organizace zastoupené v parlamentu nebo místní samosprávě v zemích sousedících s Maďarskem, parlamentní strany v Maďarsku, maďarská vláda i představitelé západního maďarství. Maďarská stálá konference tak představuje instituci sdružující všechny maďarské politické organizace volené Maďary, v praxi tedy organizaci založenou výlučně na etnickém principu. Podle státního tajemníka tehdejší Orbánovy vlády Zsolta Németha byly vznikem Maďarské stálé konference institucionalizovány politické vztahy mezi Maďarskem a zahraničním maďarským společenstvím. „Maďarství dnes už není jen národ v kulturním smyslu, nýbrž takové společenství, které má i politické tělo. Patnáctimilionový maďarský národ v politické oblasti zpřítomňuje Maďarská stálá konference.“¹

Jako všemaďarský útvar vyzvala Maďarská stálá konference maďarskou vládu, aby v situaci, kdy se blíží připojení Maďarska k EU, hledala možnosti, jak řešit právní postavení zahraničních Maďarů. Takovou úpravou se měl stát tzv. krajanský zákon, zákon o Maďarech žijících v zahraničí. Jeho příprava vycházela z filozofie, že Maďaři žijící v sousedních zemích jsou ve srovnání s členy většinového národa v nevýhodném postavení, třebaže dotyčné státy právně nečiní mezi svými občany žádný rozdíl. Protože podle názoru vládního FIDESZ základní smlouvy uzavřené se Slovenskem

¹ Magyar Nemzet, 5.1.2001

a s Rumunskem v roce 1995 byly z tohoto hlediska zcela nedostatečné, kompenzovat toto nevýhodné postavení měl pomoci právě krajanský zákon. Cíl zákona byl jasně formulován v preambuli jeho návrhu, podle níž byl zákon vytvořen v zájmu zabezpečení spolupatříčnosti Maďarů žijících v sousedních zemích k jednotnému maďarskému národu, jejich uplatnění se v rodné zemi a v zájmu posílení vědomí jejich národní identity. Na rozdíl od předchozí menšinové politiky, podporující organizace a instituce, krajanský zákon stanovil právní vztah nového typu mezi maďarským státem a jednotlivcem – Maďarem žijícím v zahraničí. V tomto ohledu znamenal návrh zákona rozhodující zahraničněpolitický obrat.

Důležité místo v diskusi kolem krajanského zákona zaujala otázka, „kdo je Maďar“, respektive oprávněná osoba. Stanovení osob, jichž se měl krajanský zákon týkat, viděli diskutující jako jednu z nejvážnějších otázek. Cílem a smyslem právní úpravy bylo poskytnout Maďarům žijícím v menšině takový soubor výhod, který by je zároveň odlišil od jiných cizinců ve vztahu k Maďarsku a naplnil obsahem pojem člen maďarského národa žijící v cizí zemi. Určení osob, spadajících do působnosti zákona, provázela diskuse kolem subjektivních a objektivních kritérií. Zde se svobodná volba identity – subjektivní kritérium – střetávala s kritérii objektivními jako znalost jazyka, patřičnost k maďarským institucím (církve, strana, organizace). Diskuse kolem právního postavení zahraničních Maďarů se ve své podstatě točila kolem stanovení kritérií národa ve vztahu k politice, neboť návrh zákona se vztahoval jen na Maďary žijící v sousedních státech, s odvoláním na to, že se dostali pod pravomoc jiného státu v důsledku mírových smluv uzavřených po první světové válce. Opozice, především Svaz svobodných demokratů, kritizovala v souvislosti s tím pojem jednotný maďarský národ, který se objevil v preambuli návrhu zákona. János Kis² ve své analýze krajanského zákona upozorňoval na to, že pojem „jednotný maďarský národ“ nepředstavuje jen kulturní, nýbrž současně i politický útvar. Při takovémto chápání citovaného obratu sounáležitost maďarského národa není výhradně jazyková a kulturní, a „jednotný maďarský národ“ se stane živoucí skutečností tehdy, až když se politicky znovu sjednotí.³ Ani z textu zákona, ani z diskuse kolem něj však nebylo jasné, který výklad odpovídá záměru zákonodárce.

Svobodní demokraté upozorňovali na dvojí nebezpečí takového chápání jednotného národa. Především zdůrazňovali, že maďarský stát ne-

2 Maďarský politik, předseda Svazu svobodných demokratů v letech

3 János KIS, Státustörvény, in: Beszélő 2002, 3, s. 50.

může vytvořit veřejnoprávní vztah s lidmi, kteří jsou občany sousedních zemí bez předchozího souhlasu dotyčných států, přitom však podle nich neexistuje v maďarském sousedství stát, který by s politickým znovusjednocením maďarského národa dobrovolně souhlasil. Druhé nebezpečí spočívá v tom, jak poukázal poslanec Svobodných demokratů Tamás Bauer, že krajanský zákon by narušil začínající proces, kdy menšinová Maďaři považují za svou vlast ten stát, ve kterém žijí. Krajanský zákon by naopak postavil Maďary žijící v menšinovém společenství proti většinovému obyvatelstvu, a tím by udržoval v Maďarech žijících v sousedních státech pocit bezdomoví.⁴

Dalším sporným bodem bylo vydávání tzv. maďarského průkazu, který by jeho držiteli umožnil získat na maďarském území výhody v oblasti školství, kultury, zdravotnictví a cestování. Působení tohoto právního předpisu se podle návrhu mělo vztahovat i na spolužijícího partnera a ve společném manželství vychovávané děti, pokud nejsou maďarské národnosti. Návrh zákona stanovil, že úřady pro získání maďarského průkazu budou vytvářeny místními doporučujícími reprezentativními organizacemi maďarské menšiny, které shromáždí žádosti a postoupí je maďarskému státu. Právě toto se stalo jednou z nejvíce diskutovaných otázek krajanského zákona. Svobodní demokraté usoudili, že takový krok je nutno považovat za porušení suverenity. Žádný stát podle nich nemůže činit opatření v takových záležitostech, které spadají pod pravomoc jiného státu. Právní status Maďarů žijících v sousedních zemích nemůže proto upravovat budapeštský parlament.

Definitivní text návrhu zákona předala maďarská vláda do parlamentu 20. března 2001 se zdůvodněním, že zákon má sloužit k uchování maďarství a vědomí národní totožnosti jeho členů. Vztahuje se na ty občany maďarské národnosti žijící v Rumunsku, na Slovensku, Ukrajině, v Srbsku, Chorvatsku, Slovinsku a Rakousku, kteří ztratili maďarské občanství nedobrovolně a nemají trvalý pobyt v Maďarsku.

19. června 2001 maďarský parlament zákon o zahraničních Maďarech většinou 306 hlasů přijal. Proti se vyslovilo jen 17 poslanců Svazu svobodných demokratů, 8 poslanců se hlasování zdrželo. Vláda vyjádřila naději, že tato právní úprava posílí stabilitu v regionu a do značné míry přispěje k zastavení asimilace zahraničních Maďarů.

4 Zoltán KÁNTOR, A magyar nemzetpolitika és a státustörvény. In: Politika és nemzeti identitás Közép-Európában, Budapest 2001, s. 57-77.

Zákon se skládá z preambule a čtyř kapitol. První kapitola obsahuje všeobecná ustanovení týkající se oprávněných osob, druhá kapitola stanoví, jaké výhody a podpory mohou oprávněné osoby využívat. V zákonu se uvádí, že osoby, které spadají pod účinnost tohoto zákona, mohou požívat na území Maďarské republiky⁵ stejná práva jako ostatní státní příslušníci Maďarska. To se týkalo zejména využívání osvětových zařízení a jejich služeb, zpřístupnění kulturních hodnot pro veřejnost a výzkum, zpřístupnění památek a vědecký výzkum archivních materiálů obsahujících chráněné osobní údaje, stejně jako používání veřejných knihoven a bezplatné využívání jejich služeb. Výhody se dále týkaly sociální a zdravotní péče, cestovních slev, nároků na studium ve vysokoškolských zařízeních Maďarské republiky, výhod pro studenty studující v maďarském jazyce a doškolování zahraničních maďarských pedagogů. Třináctý paragraf zákona mluvil o tom, že Maďarská republika bude přispívat k zachování a pěstování maďarského jazyka, kultury a národního povědomí zahraničního maďarství i podporováním umístění, organizování a provozování fakult maďarských akreditovaných vysokoškolských institucí v sousedních státech a zabezpečí k tomu v rozpočtu příslušné finanční zdroje. Bude dále poskytovat příspěvek na podporu výchovy a vzdělávání neplnoletých dětí, navštěvujících školu v sousedním státě v mateřském jazyce. Výšku sumy zákon přímo nestanovil. Zákon dále usnadňoval zaměstnávání zahraničních Maďarů na území Maďarské republiky a vyslovil se přímo k podpoře organizací působících v sousedních zemích, které napomáhají splnit cíle maďarských společenství. Třetí kapitola se týkala podmínek a způsobu vydávání „maďarského průkazu“ a „maďarského příbuzenského průkazu“ a způsobů využívání výhod na jeho základě na území Maďarské republiky, žádostí o podpory poskytované v Maďarsku a poskytování podpor, které je možno obdržet v sousedních státech. Čtvrtá kapitola byla věnována závěrečným ustanovením. Podle nich zákon nabýval účinnosti 1. ledna 2002 a stanovil, že od data připojení maďarské republiky k Evropské unii musí být ustanovení tohoto zákona uplatňována v souladu se smlouvou o připojení a s právem Evropské unie.⁶

Přijetí krajanského zákona vyvolalo velký diplomatický ohlas. Rumunská a slovenská diplomacie ostře protestovaly. Obě země potvrdily, že u nich tuto právní úpravu nelze uplatňovat. Poté, co si Rumunsko stěžovalo na zákon o zahraničních Maďarech ve Štrasburku, se diskuse dostala

⁵ Podle nové ústavy z roku 2011 je oficiální název státu změněn na Maďarsko.

⁶ Zákon č. LXII./2001

na evropskou úroveň, a zákon se stal předmětem zkoumání právnických odborníků Evropské komise. Analýza v první řadě obrátila pozornost na nebezpečí diskriminace na základě národnosti a soudila, že i tzv. pozitivní diskriminaci je možno považovat za výjimečné zacházení. Odborníci zároveň poukázali na precedens, který Maďarsko vytvořilo tím, když přistoupilo na to, že z působnosti zákona bude vyjmuto Rakousko, respektive když v jeho případě akceptovalo výhradu Evropské unie, že mezi občany EU není možno činit rozdíly na etnickém základě. Zahraniční výbor Evropského parlamentu pak doporučil prozkoumat, zda je maďarský krajanský zákon slučitelný s právními ustanoveními Evropské unie, jakož i s duchem spolupráce a dobrého sousedství. Jednoznačné bylo doporučení všech orgánů Evropské unie i komisaře pro menšiny KBSE, aby Maďarsko pokračovalo v konzultacích o krajanském zákonu se svými sousedy.

První oficiální slovenské výhrady k zákonu tlumočil státní tajemník MZV Jaroslav Chlebo maďarskému velvyslanci na Slovensku Miklósi Borosovi ještě před přijetím zákona maďarským parlamentem a písemně mu předal slovenské stanovisko. To se opíralo o analýzu Ústavu státu a práva SAV. Hlavní námitky spočívaly v tom, že zákon je diskriminační, tj. že při vstupu Maďarska do EU a v případě, že Slovensko by se s ním najednou do Unie nedostalo, občané maďarské národnosti Slovenské republiky by byli zvýhodněni oproti ostatním občanům SR, a dále že zákon nespecifikuje ideologické působení Maďarska na zahraniční Maďary v sousedních zemích a že ohrožuje v karpatském prostoru národnostní smír. Na podzim 2001 pak probíhaly mezi Slovenskem a Maďarskem konzultace týkající se působnosti zákona. Slovenští představitelé trvali na tom, aby byl zákon uplatňován pouze na území Maďarska a rozhodně odsuzovali princip exterritoriality zákona. Maďarští odborníci naopak tvrdili, že zákon do slovenských vnitřních věcí v žádném případě nezasahuje. Jednání expertů byla vedena paralelně na třech úrovních. Na první úrovni jednali odborníci mezinárodního práva, na druhé úrovni bylo hledáno řešení vztahující se na formu finanční podpory pro občany Slovenska maďarské národnosti a třetí rovina se týkala případné modifikace dvoustranných smluv.

Vedoucí představitelé Slovenské republiky svoje odmítání krajanského zákona zdůvodňovali zároveň i obavami z eskalace nacionalistických a protimaďarských nálad na Slovensku, což by podle nich mohlo vést k posílení pozic protiintegračních sil. Na konci roku 2001 zahraniční výbor Národní rady Slovenské republiky přijal většinou hlasů stanovisko, podle něhož tzv. krajanský zákon znamená porušení mezinárodního práva a zásah

do integrity vnitrostátního právního pořádku Slovenské republiky. Zároveň vyzval maďarskou stranu uvést zákon do souladu se zásadami mezinárodního práva. Předseda výboru Peter Weiss označil stanovisko Maďarska jako zdroj problémů a ožiování nacionalistických vášní, které nemohou ospravedlnit ani blížící se maďarské volby.⁷

Od ledna 2002, kdy zákon vstoupil v Maďarsku v platnost, se situace ještě zradikalizovala a nacionalistické vášně se rozhořely v plné síle. 23. ledna uveřejnila Národná Obroda obsáhlý článek Zákon o zahraničních Maďaroch je neprijateľný z pera historika Ladislava Deáka a Jána Gábora, jenž rozebíral důvody, proč zákon nemůže být na Slovensku v žádném případě akceptován. Autoři kromě výtek, že zákon zpochybňuje mezinárodní právo, zasahuje do kompetencí orgánů Slovenské republiky a je potvrzením exteritoriality, odsuzovali především formulaci „jednotný maďarský národ“, která se objevila v preambuli zákona, a fakt, že zákon podle nich vyjadřuje „výhradu k hranicím Maďarska po první a druhé světové válce, kterou by sousední státy svým souhlasem se ZZM vlastně akceptovaly, což by prakticky znamenalo zpochybnění trianonské mírové smlouvy z roku 1920 a pařížské mírové smlouvy z roku 1947“. Autoři apelovali na lídry koalických i opozičních stran, aby setrvali v konsensuálním odmítavém postoji a nepřipustili aplikaci ZZM na území Slovenska. Vzhledem k tomu, že strana maďarské koalice jako jediná stojí mimo tento konsensus a používá podle nich dikci a argumentaci maďarské vlády, je „současnou situaci třeba vnímat jako určitý test vztahu SMK ke slovenské státnosti, jakož i vztahu ke slovenské společnosti, která jí dala ten nejvyšší možný stupeň důvěry – spoluúčast na vládnutí v naší zemi“.

Národní rada Slovenské republiky vyzvala začátkem února 2002 maďarský parlament, aby svůj krajanský zákon „vedl do souladu se základními zásadami mezinárodního práva, jakož i evropskými standardy na ochranu menšin a uplatňoval se výhradně na území Maďarské republiky“ a uvedla, že zákon „zasahuje do výlučné územní a personální jurisdikce SR“.⁸ Ministr zahraničí Kukan po jednání slovenské vlády 5. února prohlásil, že vláda je rozhodnuta nepřipustit za žádných okolností platnost ZZM a že k tomu využije všechny prostředky.⁹ Slovenská národní strana navrhla, aby proti předsedovi SMK Bugárovi a jejímu místopředsedovi Du-

7 Slovensko 2002. Súhrnná správa o stave spoločnosti, I-II, Bratislava 2002, s. 410-411.

8 Domino fórum 2002, 7, s. 2.

9 Národná Obroda 6.2. 2002.

rayovi bylo zahájeno disciplinární řízení na půdě mandátového a imunitního výboru NR SR, a KDH vystoupilo s požadavkem přijmout odvetný „antizákon“ s následnými kroky: právnické osoby, které budou na základě krajanského zákona získávat a přerozdělovat peníze z rozpočtu Maďarska, budou na Slovensku zrušeny a peníze propadnou ve prospěch SR; jestliže budou státní školy a veřejná školská zařízení financovány ze sousedního státu, rezort školství jim sníží příspěvek z rozpočtu SR; sazba daně z majetku získaného na základě zákona o zahraničních Maďarech bude 90%.¹⁰

Kromě Strany maďarské koalice všechny politické strany na Slovensku, koaliční i opoziční, jednotně považovaly zákon o zahraničních Maďarech za zasahování do vnitřních věcí Slovenské republiky a jako takový jej odmítly. Ve vzájemném sporu však nebyly podstatné právní rozdíly, ani fakt, že i Slovenská republika má podobný zákon vztahující se na zahraniční Slováky, ale předsudky a politika, stejně jako „psychologické působení tohoto zákona, které je výraznější, než tomu nasvědčuje počet držitelů maďarského průkazu“. ¹¹ Idea „sjednocení národa nad hranicemi“, obsažená v preambuli zákona, vyvolala podle názoru bývalého československého velvyslance v Maďarsku Rudolfa Chmela na jedné straně nepříznivé historické konotace, na druhé straně pak u příslušníků maďarských menšin v sousedních státech „nejen iluzi, ale i reálnou možnost sjednocení maďarského národa“. ¹²

Dočasné uvolnění ve vzájemně napjatých slovensko-maďarských vztazích nastalo po parlamentních volbách v Maďarsku v dubnu 2002, v nichž zvítězila opozice – Maďarská socialistická strana a Svaz svobodných demokratů. Třebaže po vítězství socialistů slovenský premiér Dzurinda s úlevou konstatoval, že se v Maďarsku prosadil evropský vektor politiky nad nacionálním, na podstatě maďarské zahraniční politiky, v níž maďarské menšiny v zahraničí a jejich postavení představují konstantní prioritu, se vystřídáním vlád nic podstatného nezměnilo. To ostatně slovenský premiér poznal velmi brzo v pokračujících jednáních se svým maďarským protějškem v souvislosti se zákonem o zahraničních Maďarech, i když nová maďarská vláda dala najevo, že podporu menšin postaví na racionálnější základy a bude akceptovat připomínky Evropské unie. Právě u vědomí výhrad ke krajanskému zákonu ze strany EU přistoupila Medgyessyho vláda k jeho novelizaci. 17. listopadu 2002 v Budapešti za účasti zástupců

¹⁰ Národná Obroda 9.2.2002.

¹¹ Gábor HÚSHEGYI, Povolebná nejistota v Maďarsku, in: Fórum OS, jún. 2002.

¹² Rudolf CHMEL, Voľby nejen maďarské, in: Fórum OS, jún. 2002

Maďarů žijících v zahraničí a představitelů maďarského parlamentu začalo 6. zasedání Maďarské stálé konference (MÁÉRT), která jednala o pozměňovacích návrzích týkajících se zákona o zahraničních Maďarech. Závěry jednání měly sloužit jako podklad pro modifikovanou verzi zákona. Návrh maďarské vlády odstranil formulaci o jednotném maďarském národě a počítal s vypuštěním klauzule o podpoře v zaměstnání, která se týkala především Maďarů žijících v Rumunsku, a pasáž o podpoře vzdělávání. Proti této části měla výhrady především slovenská strana, která ji považovala za diskriminační. Nový vládní návrh sice počítal s rozšířením podpory i na rodiny s jedním dítětem, zároveň však vyšel vstříc slovenskému požadavku – oproti původnímu návrhu podporu měly dostat školy a vzdělávací instituce, nikoli fyzické osoby. Konečná verze zákona po projednání se slovenskou stranou měla být schválena do konce roku. Návrhy na změnu krajanského zákona podpořili na konferenci v Budapešti zástupci maďarských menšin a souhlasily s nimi i všechny maďarské parlamentní strany včetně Svazu svobodných demokratů.

Navzdory optimistickým prognózám, že by novela krajanského zákona mohla být začátkem nového vztahu mezi Slovenskem a Maďarskem a že vzájemná dohoda je na dobré cestě, slovenský premiér Mikuláš Dzurinda při své návštěvě Budapešti 26. listopadu 2002 novelu zákona o zahraničních Maďarech k velkému překvapení všech zúčastněných kategoricky odmítl. Kromě dvou původních výhrad, které novela už vyřešila, předložil seznam dalších třinácti požadavků slovenské strany a vyjádřil se, že: „Problém je v samotném zákoně. Pokud by byl zákon aplikován, byla by narušena naše suverenita, občané by byli diskriminováni na etnickém principu a taková hrozba stále existuje.“¹³ Slovenské námitky proti exteritorialitě, diskriminaci a narušení suverenity ale již ztratily smysl. O vzájemnou dohodu, na jejímž základě by se jednostranná kulturní a vzdělávací podpora menšiny mateřskou zemí stala legitimní, jak znělo konstatování Benátské komise, usiloval už jen maďarský premiér Medgyessy, nikoli však slovenský ministerský předseda Dzurinda, který podle slovenského týdeníku *Domino* fórum vymyslel jakousi novou verzi Hlavy XXII. „Korunní slovenský argument zní, že zákon je nepřijatelný, protože narušuje suverenitu státu a je exteritoriální. Jenže dohoda premiérů (nebo parlamentů) logicky narušení suverenity vylučuje. Na výzvu Medgyessyho, aby se tedy dohodli,

13 Sme 27.11.2002.

však Dzurinda říká, že není o čem jednat, neboť zákon je exteritoriální a je porušením suverenity...“¹⁴

Takové stanovisko Slovenska Budapešť nečekala a považovala ho za ránu pod pás. Maďarský premiér Medgyessy se vyjádřil, že slovenské stanovisko sice respektuje, ale do parlamentu novelu zákona předloží ve znění, v jakém ji seznámil slovenskou stranu. Maďarský levicový deník Népszabadság uvedl, že rychlé přijetí „eurokonformní“ úpravy krajanského zákona by pro maďarskou vládu vytvořilo jak z hlediska zahraničních Maďarů, tak evropských institucí přijatelnou pozici. Zdůraznil, že se Medgyessy nemůže vzdát myšlenky krajanského zákona a podlehnout tlaku slovenského, případně rumunského nacionalismu. Zároveň hořce konstatoval, že slovenský postoj k novelizaci krajanského zákona dodatečně potvrzuje konfrontační politiku Zsolta Németha z FIDESZ, což však nemůže přinést nic dobrého ani jedné straně. Rovněž většina dalších maďarských deníků popisovala Dzurindovo stanovisko jako nečekané a jeho odmítnutí krajanského zákona bylo považováno za definitivní.

Zklamání z neúspěchu jednání netajili ani politici Strany maďarské koalice, jejíž předseda Béla Bugár se výrazně angažoval v roli prostředníka mezi maďarskou a slovenskou stranou. Zasazoval se o to, aby maďarská strana navrhla úpravy a slovenská je přijala, a byl přesvědčen, že se mu to podařilo. „Dohodli jsme se přímo s premiérem Dzurindou a tu dohodu jsme prosadili při tvorbě novely zákona o Maďarech žijících v sousedních zemích“, vyjádřil se. Neúspěch slovensko-maďarských jednání a nedodržení dohodnutého kompromisu přiměl SMK k úvahám o odchodu z vlády. Ostatní slovenské politické strany však Dzurindovo odmítnutí krajanského zákona podporovaly. Komentář Národní Obrody z 29. listopadu 2002 konstatoval: „Premiér Dzurinda se zachoval principiálně. Pochválily jej za to všechny relevantní politické síly, dokonce i opozice, vyjma SMK. Zřejmě bude třeba zástupcům SMK pravidelně připomínat, že nejsou součástí vládní koalice v Maďarsku, ale na Slovensku. Zejména vicepremiér Csáky ukazuje, že není kompetentní zastávat svou funkci, když jeho prioritou je maďarská menšina.“ Část koalice dokonce naznačila, že pokud maďarský premiér neustoupí, bylo by vhodné přijmout ve slovenském parlamentu protizákony, tak jak to navrhovalo KDH. Předseda slovenského parlamentu Hrušovský (KDH) se vyjádřil, že nechce vůbec žádný krajanský zákon

14 Domino fórum 2002, 49.

a svoje odmítavé stanovisko k maďarské novele krajanského zákona při své návštěvě Budapešti sdělil předsedkyni maďarského parlamentu Katalin Szili.

Obavy, že spor o krajanský zákon by mohl způsobit Slovensku i problém se vstupem do NATO, vyjádřil politolog Miroslav Kusý. K řešení nedorozumění mělo přispět rozhodnutí, že kontaktním velvyslanectvím členských zemí NATO pro Slovensko se stala maďarská ambasáda v Bratislavě. „Krajanský zákon může být věcí dvoustranné dohody. Pokud tato dohoda existuje, NATO se nebude starat. Ale když je to věc mezi dvěma zeměmi, zasahuje to i naši integraci“, konstatoval Kusý.¹⁵

Akcelerace slovensko-maďarského konfliktu vyvolala znepokojení i v Evropské unii. Komisař pro integraci Günter Verheugen vyzval obě strany sporu, aby se snažily problémy kolem krajanského zákona vyřešit a opětovně zdůraznil, že zákon musí být v souladu s evropskými normami a jeho uplatňování musí být založeno na dohodě se sousedními státy. Komisař varoval před přijímáním jednostranných rozhodnutí, která mohou mít v budoucnosti vážné následky. Zároveň dementoval informace, podle nichž Evropská komise vyslovila souhlas s maďarským návrhem novely krajanského zákona.¹⁶

Zasahování Evropské unie do maďarsko-slovenské diskuse probíhající okolo modifikace krajanského zákona nesla velmi nelibě stávající maďarská opozice, která důrazně vystupovala proti tomu, aby Budapešť akceptovala námitky Bruselu. FIDESZ se vyjádřil, že úprava právních norem ZZM odpovídá předpisům Benátské komise¹⁷ a názory komisaře EU Güntera Verheugena nejsou směrodatné. Úprava krajanského zákona se tak opět stala vděčným tématem vyhocených sporů mezi maďarskou koalicí a opozicí. Ministr zahraničí László Kovács vzkázal opozici, že Maďarsko se nepřipojuje k Benátské komisi, ale k Evropské unii, a proto se bude snažit o takové úpravy zákona, které by plně odpovídaly právním ustanovením EU. V tomto duchu také proběhla mezistátní návštěva maďarského ministra zahraničí v Bratislavě na konci února 2003. Ministr Kovács se nechal slyšet, že zákon o zahraničních Maďarech bude upraven tak, aby mohl být přijatelný pro sousední země, pro Evropskou unii a zároveň i pro maďarské menšiny v zahraničí. Upravený text tak nebude nikoho diskriminovat na

¹⁵ Sme 28.11.2002.

¹⁶ Sme 3.12.2002.

¹⁷ Evropská komise pro demokracii prostřednictvím práva, která v říjnu 2001 vypracovala zprávu o preferenčním zacházení s národnostními menšinami.

národnostním základě ani nebude v rozporu s normami EU. Akcentování souladu právních norem krajanského zákona s právními normami EU odpovídalo nové tendenci maďarské politiky ve vztahu k zahraničním Maďarům, totiž snaze, aby zákon mohl oproti původním prohlášením zůstat v platnosti i po vstupu Maďarska do EU v roce 2004. Působnost zákona by se tak mohla vztahovat i na rakouské Maďary. Jakkoli slovenský a maďarský ministr zahraničí považovali vzájemné setkání za konstruktivní, ke konkrétní dohodě nedošlo a obě strany setrvaly na svých stanoviscích. Bratislava by uvítala, kdyby podporu menšin nezabezpečoval krajanský zákon, nýbrž aby byla tato otázka vyřešena v rámci smíšené slovensko-maďarské menšinové komise, což Budapešť považovala za neuskutečnitelné už jen proto, že základní slovensko-maďarská smlouva z roku 1995 mluví o podpoře menšin žijících na vlastním území, nikoli v zahraničí.

V průběhu května 2003 probíhaly kolem krajanského zákona další diskuse. Třebaže všechny modifikace směřovaly k tomu, aby odpovídaly očekávání EU a mohly tak být přijatelné i v sousedních zemích – podstatně byly redukovány původní představy o možnostech zaměstnávání zahraničních Maďarů v Maďarsku, o cestovních a studentských výhodách a především o platnosti tzv. maďarského průkazu a o podpoře státu zaměřené na děti, které se učí maďarsky ve své rodné zemi – slovenský premiér Dzurinda prohlásil, že novou variantu zákona nepřijme, protože podle něj i nový text normy má exteritoriální účinek a je v rozporu s mezinárodní praxí, normami i právem.

Novou verzi zákona o zahraničních Maďarech přijal maďarský parlament (hlasováním po jménech) 23. června 2003. Výsledek hlasování byl 193 hlasů pro, 173 proti. Vládní strany nepřijaly ani jeden opoziční návrh, protože snahou vlády bylo přijmout novou úpravu plně akceptovatelnou Evropskou unií. Ministr zahraničí László Kovács odůvodňoval úpravy zákona mezi jiným právě očekáváním evropských organizací. Druhým důležitým argumentem byla uplatnitelnost modifikovaných norem v sousedních zemích.

Uplatnění krajanského zákona na Slovensku umožnila až maďarsko-slovenská dohoda ze 7. prosince 2003, jejíž konečný kompromisní text stanovil, jakým způsobem může být poskytována podpora v oblasti školství a kultury národním společenstvím obou zemí žijícím v druhé zemi, tedy Maďarům na Slovensku a Slovákům žijícím v Maďarsku. Dohoda zároveň určila, že čerpání podpory v Maďarsku zabezpečí zvláštní nadace prostřednictvím zemské slovenské samosprávy, na Slovensku pak dostane

oprávnění nadace sdružení maďarských rodičů a pedagogů Pétera Pázmá-
nye. Dohoda, kterou konečně po vyjasnění dosavadních sporných otázek
parafovali předsedové menšinové smíšené komise Vilmos Szabó a Miroslav
Mojzita, udělala tečku za tím, co ve vzájemných slovensko-maďarských
vztazích způsobilo tolik napětí.¹⁸

¹⁸ Magyar Hírlap 8.12.2003.

PŘÍBĚH LUBENA DONEFA (1915-2013) ŽIVOTOPISNÝ ROZHOVOR VYCHÁZÍ K JEHO NEDOŽITÝM STÝM NAROZENINÁM

Petr Karlíček

Luben Donef prožil pozoruhodný a dlouhý život. Jeho převážná část je úzce spojena s Podmokly (Bodenbach) a Děčínem (Tetschen). Díky své nevšední paměti si ještě po letech vybavoval lokální provozovny a v případě těch potravinářských dokonce i jejich vůně. V mládí se mj. věnoval turistice a tak v jeho vzpomínkách ožily rozličné výlety v okolí Děčína i blízkého saského pohraničí. Roku 1937 Donef narukoval na vojnu v Bulharsku, odkud si zpátky domů přivezl malárii. Vyučil se obchodním příručím a toto povolání vykonával v Benešově (Bensen). Jako svědomitý zaměstnanec šel do práce i poslední den druhé světové války a svou bývalou zaměstnavatelku pak o něco později vyprovázel do transportu německých vysídlelců. V Donefových vzpomínkách se dále čtenář dozví o fungování válečného lístkového hospodářství, o praktikách národních správců i každodennosti zaměstnance státního potravinářského velkoobchodu v době socialismu.

Životopisný rozhovor vznikl na jaře 2013 v Bynově a vedl jej archivář Petr Karlíček za přítomnosti Donefovy dcery Heleny Hellingerové a jejího manžela Jana Kadlece.

DĚTSTVÍ

Luben Donef se narodil v makedonském Ohridu dne 8. února 1915.¹ Jeho bulharští rodiče ale žili na území Čech už před první světovou válkou. Provozovali cukrářskou živnost v severočeském městě Most (Brix). Po vypuknutí světové války se však odstěhovali zpátky na území dnešní Makedonie: „Ze všech dětí jsem byl jediný, kdo se narodil v Makedonii“,

1 V době narození Lubena Donefa se v Ohridu používal ještě juliánský kalendář. Podle něj se narodil 24. ledna 1915. Avšak podle gregoriánského kalendáře platného ve střední a západní Evropě se narodil 8. února 1915. Československé a české úřady však uznávaly datum z rodného listu a bez nutného přepočtu stanovily Donefovy narozeniny na 24. leden. Sám na to při rozhovoru s autorem s úsměvem vzpomínal: „Tak já mám teď de facto podle úřadů narozeniny 24. ledna, protože to mi vždycky posílá magistrát blahopřání. Správně mám ale narozeniny 8. února! Je to vlastně úplně stejné, jako když se dřív oslavovala říjnová revoluce v listopadu.“

vzpomínal na podzim roku 2013 Luben Donef. „Po válce jsme se zase vrátili zpátky do Čech, ale už ne do Mostu, nýbrž do Podmokel, které tehdy ještě byly samostatné. To bylo v roce 1919. Měli jsme tu dům a v něm cukrářskou dílnu, patřili jsme tu mezi dobře situované lidi.“ Za pozornost stojí, že podnikání orientálních cukrářů do jisté míry nabourává dosud vžitý obraz o bulharské emigraci na území Čech. Bulharští emigranti usedlí ve střední Evropě byli dosud prezentováni především jako zahradníci, studenti nebo političtí exulanti.²

Proč vlastně přišli Vaši rodiče do Čech?

Moji rodiče přišli do Čech za prací. Živili se tu jako cukráři. Takto byl zaměstnán můj otec, jeho bratr i další příbuzní. Vyráběli zde orientální cukrovinky a žili po celých tehdejších Sudetech. Naši rodinní příslušníci žili například v Trutnově (Trautenau), Rybářích u Karlových Varů (Fischern), Teplicích (Teplitz), Ústí nad Labem (Aussig) a můj otec konkrétně v Podmoklech. Dokonce tu zdědil po mamince dům na nábřeží. Jak se k němu ale jeho matka dostala nevím, protože jsem ji nikdy nepoznal. Pamatuji si však dobře, že on i celá jeho rodina patřili v Podmoklech mezi dobře situované lidi. V našem domě sídlil rodinný obchod, v něm pak cukrářská dílna a všechno výborně fungovalo. To se ale mělo brzy změnit. Otec totiž často jezdil nakupovat zboží - například do Prahy. Bohužel se při tom cestování seznámil s nějakou ženskou z Roudnice. Tím skončilo celé to štěstí a bohatství, které jsme tu měli. Ten barák potom prodal a my jsme se s matkou, která měla tři děti, protože po mě se narodila ještě sestra a nejmladší bratr, museli odstěhovat.

Co je Váš první zážitek z dětství?

Ž té doby mám hodně zážitků. Třeba když jsem chodil do první třídy, tak jsem onemocněl a měl něco s plícema. Bylo to něco jako zápal plic a já s tím byl tři měsíce doma. I proto jsem musel opakovat první třídu. Pak mě otec poslal kvůli lepšímu vzduchu na prázdniny na Sněžník (Schneeberg). Byl jsem tam v baráku, kde měl svoji provozovnu místní pekař Franz Hiebsch (čp. 67) a já u něj bydlel. To bylo moc hezký období. S klukama jsme tam lítali po venku... Během dětství jsem měl i v Podmoklech spoustu kamarádů a přátel.

2 Za konzultace v této věci děkuji profesorovi Vladimíru Penčevovi. K tématu viz například: Vladimír PENČEV, Po serpentinách sebepoznání a poznání toho druhého. Češi a Slováci v Bulharsku a Bulhaři v České republice. Praha 2012.

Na Sněžníku jste byl na zotavenou. Takových vás tam bylo víc?

V pekařově domku jsem byl sám. Nikdy nezapomenu, jak to u něj vždycky ráno krásně vonělo čerstvě upečeným chlebem. Na Sněžníku to bylo krásný. Alespoň dřív – stála tam spousta baráků a fungovala velká spousta hospod.

OTEC A MATKA

Rodiče Lubena Donefa se živili jako cukráři. Jejich podnik sídlil v Podmoklech – Weiheru (čp. 318).³ Sehnat se u nich dalo kandované ovoce, cukrovinky, pražené mandle či lískové oříšky. Firma se mohla pochlubit i velkým výběrem čokolád, čokoládových bonbonů nebo tureckého medu. Prosperující podnik však rozvrátily otcovy zálety. Po jeho odchodu od rodiny nastaly pro matku, malého Lubena i jeho sourozence krušné časy.

Vaši rodiče byli cukráři. Co byla jejich největší specialita?

Dělali orientální cukroví. To znamená například pražené mandle, tureckej med, želé, kokosový tyčinky, mandlovej chléb a různý takový věci. Naši tady byli dost známí a lidi to od nich rádi kupovali. V letech 1920-1921 jsme byli i celkem bohatý; měli jsme obchod a chodily k nám často známý osobnosti. Třeba k nám jednou přišel i hlavní biskup ze Sofie, na návštěvu k nám přišla třeba jedna známá herečka ze Starýho Města (Altstadt), pak k nám rád chodil bulharský generál Stoilov. Byli jsme taková společnost.

Prodávali jste zboží jenom v obchodě?

Dokud jsme měli obchod tak tam. Později většinou na trzích. Tenhle způsob prodeje ale přišel až potom, co od nás otec odešel a všechno prodal.

³ Dům čp. 318, který dodnes stojí na nábřeží v Podmoklech, zakoupily v červnu 1918 obchodnice z Podmokel Konstantina Donef a obchodnice z Rybářů u Karlových Varů Slavka Donef. Od nich nemovitost v roce 1925 koupil otec Lubena Donefa - Konstantin Donef. Již následující však dům prodal, neboť nebyl schopen splácet své dluhy dodavatelům a bankám. SOkA Děčín, fond Okresní soud Děčín, Sbírky listin, TZ 814/1918, 3193/1925 a 1935/1926.

Otec vás opustil?

Byla to pro nás velká rána. Prodal barák a my jsme s matkou a sourozenci museli odejít z bytu. Začala nám bída, opravdu velká bída. Ale naše matka se o nás starala dnem i nocí. Probíjela se životem jako lvice.

Proč vlastně odešel od rodiny?

Dodnes nevím, jestli se zamiloval nebo zblblnul. Prý ho uhranula nějaká servírka v Roudnici na nádraží. Pak si i koupil nebo najal byt na Skřivánku v Ústí nad Labem. Jednou jsme tam za ním do toho Ústí jeli. Moje dvě starší sestry a já. Matka se totiž nějak dozvěděla, kde má hnízdo. Šli jsme od nádraží nahoru do kopce a před domem jsme ho potkali. Šel s nějakou cizí ženou, byli zaháknutý do sebe a mířili do města. Otec nám hned vyčetl, že ho špehujeme. Tím to všechno definitivně skončilo. A víte, co je zajímavý? On se chtěl taky rozvést. Moje maminka s tím ale nesouhlasila. Ona nepotřebovala být rozvedená. Za nějaký čas jsme se ale doslechli, že se přestěhoval na Slovensko. A tam se zase oženil.

On byl bigamista?

Nebyl rozvedený. Ale nevím, jak to bylo možný, jak ty úřady tenkrát pracovaly.

Kolik vás zůstalo sourozenců dohromady? O kolik z vás se starala maminka?

Pět. Ale některé děti už byly větší. Třem z nás ještě bylo pod patnáct let. V Děčíně jsme ale byli známí už z dřívější doby. Lidé na nás proto byli hodní a pomáhali nám.

A jak jste se živil?

Vyráběli jsme doma cukrovinky. Maminka hledala všelijaký možnosti, jak vyrábět něco, i když to byly někdy i možnosti nezákonný. Opravdu. Ale musela něco dělat, aby získala peníze. Silvestr byl u nás vždycky největší svátek. To se všichni z baráku sešli. A moje maminka šla do pokoje, měli jsme jenom jeden pokoj a kuchyň, víc nic. Moje sestra, která byla o pět let mladší než já, mi později vyprávěla o matce, jak s ní seděla v pokoji a ona plakala: „Marie, padesát haléřů, to je celý

majetek, který já mám. "A bylo to na Silvestra! Pro nás vůbec nejhorší čas byl měsíc leden, protože nebyly trhy a vůbec možnost vydělávat. Tehdy nám ale vždycky pomáhal jeden obchodník, kterej bydlel v našem baráku. Měl koloniál a nám prodával na dluh. To se ale tehdy hodně dělalo, nejenom v našem případě. Taková byla praxe v mnohých obchodech. Říkalo se tomu kupovat na pump – na dluh. V tom obchodě jsme nakupovali třeba za pět až deset tehdejších korun. Brali jsme hlavně fazole. To bylo často naše hlavní jídlo. Kilo fazolí stálo korunu osmdesát. To už se člověk najed. Ačkoliv jsme šetřili, tak ke konci měsíce měla maminka stejně třeba dvacet korun dluh. Teprve když potom začaly ty trhy, tak zase mohla vrátit to, co si vypůjčila. Tehdy to pro nás byl moc těžký život.

Udržovali jste u vás v rodině nějaké bulharské nebo makedonské zvyky?

Ano, především v jídle. Hodně se to ale přizpůsobovalo německým zvykům, protože tady žili Němci. Dělali jsme třeba sarmu – to je rýže v zelném listu. Opečený je to moc dobrý. Pak zase džuveč nebo musaku. A pak taky různá jídla připomínající pirohy.

MEZIVÁLEČNÉ PODMOKLY

Průmysl se v Podmoklech rozvíjel nejvíce v období před první světovou válkou. Pro dvacátá a třicátá léta 20. století byl charakteristický stavební boom. Největší rozmach nastal v období ekonomické konjunktury kolem let 1927-1928. Tehdy zde vznikly desítky významných veřejných i soukromých staveb. Zmizely do té doby charakteristické dělnické kolonie a vyrostly moderní výstavní čtvrti jako například Letná. Na začátku dvacátých let zde žilo téměř 16 tisíc obyvatel. Ve městě se také nacházela i celkem početná a rychle rostoucí česká menšina – většinou šlo o státní zaměstnance.

Chodil jste do české nebo německé školy?

V roce 1921 jsem začal chodit do školy. Škola to byla německá, protože české zde ještě nebyly. Ale třeba moje sestra, která je o pět let mladší, už chodila do školy české. Tu postavili na Letné. Do české školy chodil i můj bratr, který byl mladší o osm let. Nejmladší bratr Konstantin z nás byl nejchytřejší. Ve škole dokonce dostal Masarykovu medaili, která se udělovala nejlepším žákům. Jenže zemřel brzy – ve věku

sedmnácti let. Sám jsem také prospíval dobře a měl samé jedničky... Ve škole se mi taky stala i taková zvláštní příhoda: Bylo to v osmé třídě a my měli velmi přísného učitele, který se jmenoval Julius Stumpf. A on nám dal v němčině vyřešit složitou úlohu z matematiky. Dodnes si pamatuju to zadání! Hned jak ho nadiktoval, tak jsem zvedl ruku a přihlásil se. Ve třídě jsem ale byl jediný, žádná ruka se nezvedla. Stumpf procházel třídou vzteklej a vykřikoval: „Taková ostuda, Bulhar vás musí učit němčinu!“ Pamatuji si to jako dnes. Později se z něj stal starosta Děčína. Byl také veliký nacista, ale v době, kdy jsem byl ve škole, tak jsme tohle slovo ještě neznali.

Pamatujete si i starý řetězový most mezi Podmokly a Děčínem?

Jistě. Doma mám z něho dokonce fotky. Jednou jsem přes něj šel a vyfotil nás tam fotograf. Je škoda, že ho zbourali. Bývala by to byla krásná technická památka. Město tenkrát chtělo, aby vedle starého vyrostl nový most. Aby tam byly mosty dva. Ale zemský úřad v Praze to prý nepovolil. Podle nich musel ten starý pryč a místo něho se měl postavit nový. Šel jsem se tam podívat i v den, kdy posunovali novou mostní konstrukci na ty starý pilíře. Tenkrát šlo všechno dost rychle. Tohle se událo v roce 1933.

Vyrůstal jste v Podmoklech. Pamatujete si nějaké místní charakteristické podniky? Kdo byl třeba dobrý řezník?

To vyprávím kolikrát dceři Heleně. Řezníci, pekaři – ti všichni měli tehdy vynikající kvalitu a své vlastní speciality. Na nábřeží v Podmoklech - Weiheru, kde jsem bydlel, působil řezník Otto Simmchen (čp. 311). Ten měl výborné věci, které jiní řezníci neměli.

Co třeba?

Vyráběl třeba vlastní Thüringer Wurst – Durynský buřt. To bylo nahrubo mleté maso – něco jako Mettwurst, jenže hrubší. A když jsme si ho dali doma na kamna a nechali si opéct... To byla nádherná vůně! Úplně vidím, jak z něho kapal na uhlí tuk. A tenhle artikl dělal jenom tento řezník. Ale nemyslete si, že jsme každé z dětí dostali z toho buřtu třeba deset deka. Celkem se koupilo jenom dvacet deka pro celou rodinu. A o to jsme se pak museli dělit – já, bratr, sestra a matka.

Vzpomenete si i na nějaké místní pekaře?

I pekařů tady bylo dost. A jaké dělali dobroty! To dnes už nevidíte. Vyhlášené zde bývaly například makové rohlíky – Mohnhörnchen. A slané tyčinky – Salzstangeln, které byly posypané hrubou solí. Dále třeba Kipferln – to byly takový točený rohlíky. A pak třeba sladký pečivo – například různé druhy koláčů. A když jsem okolo těch pekařských obchodů chodil, tak se z nich vždycky linula krásná vůně.

Které pekařství bylo tehdy vyhlášené?

To je těžké říci, protože tady jich bylo tolik! Pekárny stály doslova na každém rohu. Jeden vyhlášený pekař sídlil nahoře na Těplické ulici. Jmenoval se Josef Beil a sídlil tam na rohu, jak se odbočuje do Bělé. Vybavuji si ještě další dva. Byli to pekař Bayer nebo cukrář a majitel kavárny Rudolf Winter, ale na ostatní už se přesně nepamatuju. Bylo jich opravdu hodně.

A co nějaká vyhlášená hospoda nebo restaurace?

Mezi nejlepší rozhodně patřil restaurant Hotel Pošta, německy Posthotel nebo Hotel Post. Tam bylo hodně pokojů, dále pak hotel Töpfer u nádraží. Potom třeba na dnešní Prokopce nahoře blízko kina hotel Kny. Oblíbený byl i Hotel Corso. Tam byla exklusivní restaurace, taneční sál a hrály tam ty nejlepší orchestry. Na druhém konci u nádraží bylo Café Wien. Tam hodně chodili vysedávat židé. Obvyčně si tam dávali jednu kávu a k tomu vždycky vodu, kterou už nemuseli platit. Pak tam seděli celé odpoledne a třeba vyjednávali o kšeftech. Ale fungovalo to dobře a i majitel z toho byl dobře živ. Nedaleko hotelu Wien také sídlila původní stará pošta. Vybavuji si, že v přízemí se tam pracovalo s penězi a telegramy. Na tuhle poštu jsem chodil taky často.

Chodil jste někam tancovat?

Tancoval jsem hodně. Ale do těchto podniků jsem chodil i z jiných důvodů. Tam, co bylo Cafe Wien totiž sídlil jeden čas Anglický klub – English Club. Já jsem měl tenkrát velmi dobrého kamaráda, se kterým jsme se učili anglicky. A jednoho dne jsme si řekli, že se tam zeptáme, jestli nás nevezmou mezi sebe. Chodila tam třeba hezká dcera továrníka z továrny na nábytek u východního nádraží. Pak se tam objevoval mladík z Anglie – obchodník s lahůdkama na Prokopce, dále taky jedna stará herečka. Táhle si pamatuju. A nakonec jsme tam ještě přišli my dva – já neza-

městnanej a můj kamarád s nízkým příjmem. Řekli jsme jim, že se učíme anglicky. A oni na nás hned přátelsky – ať vítáme a sedneme si. Pochválili nás, že se učíme anglicky a že už i něco umíme. Tam jsme byli několikrát a pak se to přestěhovalo do Děčína nahoru na dnešní Tyršovku. Ten podnik se německy jmenoval Café Hein a po válce mu říkali U Holuba. Vedle toho jsme se ještě věnovali šachu. Šachy jsem hrál moc rád.

To jste chodili hrát šachy do nějakých veřejných podniků nebo jste hráli doma?

Převážně doma. Často jsme ale hráli šachy s kamarádama nebo známejma – a vlastně někdy i v tom English Clubu. To tam s náma jednou hrál ten, co měl ty lahůdky. A hrál dobře. Jednou nás vyzval: „Pojďte, zahrajeme si šachy...“ A já jsem ho porazil! No a člověk když porazí nějakého dobrého hráče, tak má pak hned jméno. Ale to jsou jenom takový vedlejší epizody.

Vybavujete si i lokální německý dialekt?

*Ano, tady se mluvilo dialektem. Zajímavé je, že moje žena ho nerada slyšela, protože neměla dialekt ráda. Ona vždycky mluvila spisovnou němčinou – Hochdeutsch. Ale místní děčínský dialekt tady byl. A ještě dodnes se s ním můžete setkat. V Německu totiž vychází časopis *Trei da Heimt* a na jeho stránkách se to místní nářečí používá. *Treu der Heimat* by se ten název časopisu řekl správně Hochdeutsch. A když mám narozeniny, tak jsem v tom časopisu vždycky uvedenej. Já ani nevím, jak jsem se tam dostal. Každý rok mi odtamtud posílají blahopřání k narozeninám.*

KRIZE

Na počátku třicátých let dvacátého století Československo naplno zasáhla světová hospodářská krize. Nejvíce se projevovala v převážně průmyslovém pohraničí. Situace Donefovy rodiny se tak ještě zhoršila. Donefův otec Nikola navíc zřejmě jako pomstu za to, že se jeho žena nechtěla nechat rozvést, opakovaně upozorňoval úřady na to, že podniká nelegálně.⁴

4 Státní okresní archiv Děčín, fond Okresní úřad Děčín, Živnostenské spisy, inventurní číslo 736, signatura 15-D/65, karton 774.

Jak jste přežili hospodářskou krizi?

Moje maminka měla velké starosti s prací a snažila se nás uživit, jak se dalo. Potom, co nás otec opustil, tak samozřejmě taky neměl vůbec zájem o to, čím se vyučím. Většina mých kamarádů, kteří bydleli jako my na nábřeží, se šla učit na obchodní příruči. To byl tehdy takový sen. Říkali jsme si: „Jednou budeš mít obchod, byť třeba malý, ale dobře se užíváš.“ Jo, to bylo tenkrát. Pak se tou krizí všechno změnilo... Tak jsem šel taky na obchodního příručího. Vyučil jsem se, jenže pak jsem byl dva roky nezaměstnaněj.

Čím jste se tedy po vyučení živil?

Pomáhal jsem matce při výrobě cukrovinek. Pak také tehdy město Podmokly zřídilo dobrovolný pracovní tábor, protože mezi mladýma bylo moc nezaměstnanějch. Ten tábor vznikl především proto, aby ti mladí byli určitéj čas v pracovním poměru. Tak jsem se do něj přihlásil taky a byl jsem tam až do konce, což bylo v listopadu 1934. Tó ten tábor skončil. Doma jsem měl fotky. Bylo to hezký a mně se to tam líbilo. Dělali jsme ve městě různé práce a zároveň jsme nezaměstnaným nebrali obživu. Na tom táboře jsme také začali stavět budovu zoologické zahrady. Ta tam tehdy ještě nestála. Na tom místě bylo divadlo, které zrušili a postavili tam ten domek. U toho jsem byl i já. Asi týden po skončení tábora jsem pak dostal zprávu, že v Benešově hledají příručího. Tam jsem se přihlásil a vzali mě. Nejdřív jsem tam ale byl na výpomoc: měsíc, dva tři – a majitelka mě zase propustila. Nakonec to došlo tak daleko, že jsem tam zůstal několik let.

Vybavujete si z doby učení místního historika Emila Nedera?

Emil Neder byl švagr paní, u které jsem byl v učení na Teplický ulici. Jmenovala se Marie Höhl a měla koloniál v Podmoklech na Teplické ulici (čp. 350). Její sestra byla Nederova manželka. On se živil jako řídící učitel a proslul jako známý historik. Byl takový tlustý a měl, což jsem zjistil až pozdějc, silnou cukrovku. Nevydrželo mu zdraví a zemřel brzo nato. Byl to takový malý kulatý člověk. Hodně se ke mně měl – napsal mi třeba vysvědčení a hodně toho dělal pro svoji švagrovou.

OBCHODNÍM PŘÍRUČÍM V BENEŠOVĚ NAD PLOUČNICÍ

Městečko Benešov nad Ploučnicí mělo v polovině třicátých let 20. století přes čtyři tisíce obyvatel. Nacházel se zde okresní soud, daňový úřad, notářství, pošta nebo četnická stanice. Vedle toho pak několik škol, peněžních ústavů a zájmových či politických spolků. Ve městě bylo také kino a muzeum. V prosinci roku 1934 zde Luben Donef, v tehdejší Masarykově ulici čp. 102, nastoupil jako obchodní příručí v obchodě s koloniálním zbožím.

Jaká byla práce obchodního příručího v Benešově? Co jste dělal konkrétně?

Dělal jsem prodavače potravin. Ale to byl výborný obchod, nejlepší v Benešově. Obrat měl veliký. Znal jsem díky tomu skoro všechny obyvatele Benešova, protože k nám chodili nakupovat.

Kdo byl majitel?

Martha Hegenbarth. A měla ještě sestru, která se jmenovala Lucie. Firmu totiž vedly obě. Obě byly ve své době skutečné milionářky. Vlastnily pár baráků. V Benešově měly myslím tři a jeden v Liberci. Vydělaly si na ně ještě před krizí.

Kolik vás v tom obchodě pracovalo?

Byli jsme tam dva. Jeden už byl starší a sloužil tam dřív, než jsem nastoupil. Pocházel z Františkových Lázní (Franzensbad). Pracovali jsme tam jako normální prodavači.

Co všechno se v tom obchodě dalo pořídit?

Dřív tomu říkali koloniál, protože se tam prodávaly věci z kolonií, koření, drogerie a všechno možný... Taký jsme prodávali samozřejmě i potraviny. Nerad to říkám, ale zákazníci si mě dost oblíbili a měli mě rádi.

Roznášeli jste třeba objednané zboží do rodin?

Ne, ne. To jsem dělal, když jsem byl ještě v učení na Teplický ulici. Tam, co je dnes Slovanské dům. Měli jsme hodně zákazníků ze Škrabek (Bösegründel) a já jsem jako učeň musel nosit zboží v koši až tam. Na Škrabkách bydlela třeba rodina jednoho místního stavitele. Dobře si pamatuju, že za tu donášku jsem od nich dostal třeba padesát halířů diškrece. Vedle nich byli i jiní zákazníci, kterým jsem musel nosit nákup – třeba různé dámy. Ty si samy tehdy nákupy nenosily. V obchodě býval učeň, který to za ně odnášel. A to jsem byl já.

Do toho Benešova jste denně dojížděl?

Později ano. Ale první tři čtyři roky jsem tam přespával. Měl jsem tam vyjednaný oběd a stravu. To bylo taky dobrý, ale pak jsem dostal normální měsíční plat a do Benešova dojížděl denně vlakem z Děčína.

V Benešově ještě bydlel Nederův pokračovatel. Pamatujete si poštovního oficiála Josefa Scholze?

Toho znám dobře. Takový menší člověk, měl ženu a dceru. Jeho žena k nám do koloniálu chodila nakupovat. Pamatuji si, že v Benešově žili v tehdejší Tetschener Gasse - v Děčínské ulici. I jeho ženu jsem znal docela dobře. Byla silnější postavy, větší než on a nikdy se po jeho boku necítila moc šťastná. Scholze však pracoval jako přednosta pošty v Podmoklech a to tenkrát něco znamenalo.

POLITICKÉ POMĚRY NA KONCI TŘICÁTÝCH LET, ODJEZD NA VOJNU

V souvislosti s hospodářskou krizí a nástupem Hitlera k moci v sousedním Německu, se začala dramaticky vyhrcovat vnitropolitická situace v Československu. V českém pohraničí, převážně osídleném Němci, byla pod vedením Konrada Henleina založena Sudetoněmecká strana (Sudeten-deutsche Partei - SdP). Ačkoliv zpočátku deklarovala věrnost republice, tak jejím dlouhodobým cílem bylo rozbití Československa a připojení pohraničních území k nacistickému Německu. Tato strana byla ve druhé polovině třicátých let 20. století nejsilnější politickou silou českých Němců.

Pamatujete si nástup henleinovců v Benešově?

Ta partaj tady působila, ale my jsme s nima neměli nic společného. Myslím tím hlavně slečny majitelky. Z mého pohledu se jejich politika v běžném životě moc neprojevovala. Henleinova strana rostla, přibývali jí členové. Jenomže já se nikdy politicky neangažoval - ani u Čechů nebo u Němců. Tím méně pak za komunistů.

Pracoval jste jako Slovan – Bulhar v převážně německém Benešově. Nedívali se za to na Vás lidé z okolí křivě?

Mezi Němci o tom nepadlo ani slovo. Nikdo mi nic nevytýkal – ani kamarádi, ani ve škole, že třeba – to není Němec, to je Bulhar. Nikdy. Jedinou výjimkou byl ve škole ten Stumpf. A potom přišli Češi – a to samý. Češi mi po válce taky nevyčítali, že nejsem Čech, že jsem Bulhar. Nemůžu si stěžovat, že bych byl v životě nějak politicky pronásledovanéj nebo tak.

Byli v Benešově před válkou nějakí Češi?

Ano, samozřejmě. Němci ale převažovali. Čech byl v té době třeba přednosta benešovské železniční stanice. My jsme se dobře znali. Stejně jako většina Čechů, tak i oni po Mnichovu odešli. Hodně se jich tam ale zase vrátilo. Třeba ten přednosta a mnozí další.

V říjnu 1938 Československo vyklidilo pohraničí a Benešov se stal součástí Říše. Vzpomenete si na Mnichovskou dohodu a příchod německých vojáků?

Příchod německých vojáků si pamatuji. Pochodovali Benešovem, ale já jsem byl v práci. Všichni lidé ale kolem jásali a byli šťastní.

Na podzim 1938 se říkalo, že německí vojáci vykupují potraviny. V Německu bylo všechno na lístky a tady jim to prý připadalo dostupné a levné. Setkal jste se s tím, že německí vojáci vykupovali potraviny?

Je to možný, já jsem byl v ty dny přímo v obchodě, ale nepamatuju si, že by německí vojáci vykupovali potraviny. Oni k nám totiž vůbec nepřišli. Ty vojenské skupiny jenom pochodovaly skrz Benešov a pokračovaly to obsazovat dál.

Před válkou a po jejím začátku jste měl pořád bulharské občanství?

Ano. A já byl díky otci celý život až do roku 1956 bulharský občan. Teprve v tom roce jsem požádal o československé občanství. Předtím jsem byl Bulhar a měl i bulharský pas.

To Vás tady nemohli ani odvést do armády.

Nemohli, protože jsem byl pořád bulharský občan.

Ale na vojně jste byl...

No jo, ale to bylo v Bulharsku. Odvedli mě v roce 1936 na bulharském velvyslanectví v Praze. A sloužit jsem měl jako spojař – telefonista.

Jak Vaše služba probíhala?

Vojna měla trvat 18 měsíců. Jenže hned na začátku se někde stala chyba. Z pražského velvyslanectví mi dali vědět, že k nim mám přijet 15. března 1937. Jenomže ten den jsem už měl mít nástup u jednotky v Bulharsku! A místo toho, abych přesně toho patnáctého nastoupil službu, tak jsem jel teprve na pražské velvyslanectví.

Stihl jste to?

Cesta do Bulharska trvala tehdy celý týden. V Praze mi koupili jízdenku jenom do Budapešti. A když jsem tam přijel, tak jsem zase musel na bulharské velvyslanectví. Tam mi zase koupili jízdenku do Sofie, ale osobním vlakem! No, zkrátka, trvalo to týden, než jsem se vůbec dostal do Sofie. V hlavním městě jsem měl naštěstí jednoho známého inženýra, který studoval zemědělskou školu tady v Libverdě. To byla dřív německá vysoká škola. On naši rodinu dobře znal. Moje maminka mu totiž při studiích pomáhala, jak se dalo i přesto, že byla chudá. Jako student k nám mohl chodit na obědy nebo večere. No a tam jsem se zastavil nejdřív. Věděl jsem, že pracuje v zemědělské bance a tak jsem ho navštívil. S ním jsem pak šel za známým generálem Stoilovem, který se taky vždycky stavoval u nás v Děčíně, když jezdil do Berlína. Můj otec ho vždycky pohostil a on nás měl rád. Tak jsem se stavil i u něho a s ním jsem pak šel na ministerstvo války... Tam jsme byli asi dvakrát a mluvili s nějakým důstojníkem. Měl jsem přímluvu, tak se ptali celkem shovívavě: „Co

můžeme dělat s tím mladíkem?“ Mezitím mi ta služba začala a už asi týden běžela. Všichni kolem mi říkali, že ta vojenská služba je v Bulharsku tvrdá. Nakonec jsme tam dohodli, že půjdu do pracovní služby – říkali tomu trudova služba. No a ta začala prvního dubna 1937 a trvala jenom osm měsíců. Namísto osmnácti, které bych sloužil jako obyčejný voják! Tak jsem tam nastoupil, ale stejně jsem si prožil svoje. Třeba jsem tam chytnul malárii.

Vzpomněl byste si na to místo, kde jste sloužil?

To víte, že ano. Vojenský tábor se nacházel v pustině a kolem stálo pár domků. Nejbližší město se jmenovalo Elchovo. Kousek od něj se ještě nacházely malé vesničky Kňaževo a Srem. Náš tábor byl u té druhé. Útvar se rozdělil na tři tábory, aby všichni ti trudováci nebyli v jednom houfu. První byl nejdál, ten byl až u hranic s Tureckem. Pak následoval hlavní tábor, kde jsem sloužil v pekárně. A poslední ležel blízko toho města Elchovo. Poté, co jsem tam onemocněl, tak mě doktor poslal do nemocnice u Elchova. Pamatuji si, že to bylo tak 25 - 30 kilometrů od našeho tábora. Říkal mi: „Teď pojeděš do toho bližšího tábora, co je asi pět kilometrů od města...“ Nakonec mě tam odvezlo nějaké nákladní auto. V tom menším táboře byli dva felčari, dobrý chlapi, voni měli stan stranou od ostatních a večer mě položili na zem. Lehl jsem si, oni mě přikryli, abych dobře spal a trošku se zotavil. A večer si udělali sami něco bulharského – vejce, papriky... A to tak krásně vonělo! Jeden z nich mi říkal: „Nechceš se taky trošku najíst?“ A já, že bych si dal. Sněd jsem všechno, co mi dali. Já jsem totiž víc než týden nic nejedl! Opravdu, to mi můžete věřit. Ale chutnalo mi to moc. A druhý den už jsem měl teplotu jenom třicet sedm a něco. Nemoc začala ustupovat a mě vrátili zpátky do mého tábora.

Malárie byla tehdy v Čechách docela exotická nemoc. Věděli si s Vámi po návratu místní lékaři rady?

V Bulharsku jsem s malárií ležel asi čtrnáct dní. Furt jsem měl teplotu vysokou asi čtyřicet stupňů. Nic jsem nejedl a strašně zhubnul. Moji kamarádi si už mysleli, že nebudu, že se mnou bude konec. No, ale dostal jsem se z toho... Ale když jsem se vrátil do Děčína, to už jsem byl skoro v pořádku a byl silnější. Někdy v průběhu roku 1938 už jsem byl zpátky v Čechách a dostal najednou horečku. Třásl jsem se, a tak zavolali doktora, kterej říkal, že je to nějaká chřipka nebo co. Tak mi na to dal nějaký léky, ale tak za tři neděle mě to zase chytlo. Nečekaně. Cítil jsem zimnici a měl vysokou horečku. Opět jsme zavolali doktora. Tentokrát už jsem mu řekl, že jsem v Bulharsku prodělal malárii, a tak mi začal psát chinin. Jenomže to taky

nepomohlo. Bral jsem ho, ale záchvaty se zase po čase vrátily. Měl jsem je někdy od února 1938 do září stejného roku. Dostal mě z toho takový mladý doktor Böhm. Jednou mi řekl: „Pane Donef, my jsme měli včera takovou schůzi a tam se mluvilo taky o malárii. A teď se právě na trhu objevil nějaký nový lék od firmy Bayer Leverkusen.“ Tak mi hned napsal recept. Druhý den jsem se zastavil v lékárně – a už ho tam měli! Jenže v příbalových informacích stálo, že po použití první dávky můžete dostat dvakrát za den záchvat. A opravdu. Hned ráno ten den jsem ho měl a večer zase. Ten večerní záchvat byl ale můj poslední. Od té doby pak už celý život nic.

VÁLKA

Nacistická vojska přepadla 1. září 1939 Polsko. O dva dny později vstoupila do války proti Němcům anglo-francouzská koalice. Začala druhá světová válka. V odtrženém pohraničí se zpočátku příliš neprojevovala. Prvními viditelnými projevy světového konfliktu byly odvody mladých mužů na frontu a zavedení přísného lístkového hospodářství již na podzim 1939.

Kdy jste se oženil?

To bylo až za války, přesně 14. července 1942. A první dcera se nám narodila za rok, tedy 1. července 1943.

Jaké bylo pracovat v koloniálu v době války? Muselo se šetřit potravinami? Používaly se náhražky?

To bylo špatný. Hlavně pro tu majitelku Martu Hegenbarth. Ona řídila nákupy a nakupovala v Praze ve velkém. A teď najednou přišlo nařízení používání potravinových lístků. Celá ta agenda najednou spadla na mě. Oni v noci vylepili potravinový lístky a já jsem potom šel na potravinářský úřad. Na základě těch známek nám dali poukaz na zboží. Třeba na celkem tisíc kilo mouky. Pak jsem těch tisíc kilo rozdělil na tři nebo čtyři díly, abych za ně mohl z velkoobchodů vyměnit nějaký ty artikly, co nejsou na lístky. Byl to například sacharin nebo mýdlo. Právě třeba mýdlo bylo tehdy ošklivý a malý. Ale nebylo na lístky. Když potom přišli zákazníci, většinou ženy, tak jsem se ptal, jestli to nechtějí. A ony, že jó. Tak jsem jim to podstrčil pod pultem. Nedělal jsem to jenom já, ale i majitelka. Tímhle způsobem se tenkrát kšeftovalo. Už to ale nebyl kšeft pro tu majitelku, protože nemohla nakupovat

ve velkém. My jsme tam v tom koloniále taky sami pražili kávu. Jenže za války už nešla koupit ani v Praze. Martha potom byla i taková apatická, že už to není ono... No, ale pořád ten obchod držela. Lidi tam byli zvyklí chodit a pak přišel ten květen 1945 a byl konec...

Na samém konci války prý nacisté zastřelili v okolí Benešova nějaké ruské zajatce kvůli krádežím. Věděl jste o tom?

To nevím. Co se odehrálo mimo obchod, tak jsem se většinou ani nedozvěděl.

Jak jste prožil konec války?

Já jsem takový... nechci říct poctivý, ale když jsem zaměstnanec, tak jsem zaměstnanec. Poslední den války jsem nevěděl, jestli obchod bude otevřený nebo ne. Tak jsem šel tady k hlavnímu nádraží, jenže vlaky přes řeku nejezdily, protože byl podminovaný železniční most... Šel jsem proto pěšky na východní nádraží, ale odsud toho dne taky žádný osobní vlaky do Benešova nejezdily. Byl tam ale jeden mladý nádražák z Benešova, s nímž jsem se znal. Hned se mě ptal: „Kam jedeš?“ A já mu odpověděl: „Chci se dostat do Benešova. Jede mi tam něco?“ A on mi odpověděl: „Tady ten nákladní vlak tam jede...“ V něm seděli sami němečtí uprchlíci. No, a tak jsem se postavil na stupátka a jel s ním až do Benešova. Před městem ale souprava zastavila. Vlaky totiž často staví před stanicí, když nemají volno. Jenže pak se zase rozjel. A když jsme jeli kolem stanice, tak navíc přidal na tempu, nezastavil a pokračoval ve směru na Českou Lípou (Böhmisch Leipa). A teď já, co s tím. Stál jsem na těch stupátkách a napadlo mne, že vyskočím za jízdy. A jak jsem vyskočil, tak jsem spadl a uhodil se do hlavy. Dlouhé měsíce jsem potom měl viditelnou ránu nad čelistí. Na nádraží bylo taky hodně německých uprchlíků. Hned ke mně vyběhli a pomohli mi. Dali mi i mýdlo, abych si vyčistil ránu. Když jsem pak došel k obchodu, tak už bylo zavřeno. Nikdo nic neprodával, nikdo nic nekupoval. Šel jsem tedy dovnitř a majitelky si hned myslely, že mi to zranění udělali Rusové. Pak jsme tu ránu asi hodinu čistili špiritusem...

Pamatujete si nálet na Děčín v květnu 1945?

Během něj jsem byl právě v tom Benešově. V Děčíně jsem sice měl být a do práce dojížděl, ale moje žena s dcerou v té době navíc bydlely u manželčiny rodičů v Boleticích (Politz an der Elbe). Většinou jsem s nimi pobýval tam. Důvod byl jediný – ve městě totiž bylo větší nebezpečí náletů. Téhož dne, kdy byl nálet, tak jsem

šel zpátky pěšky z Benešova přes Veleň do Boletic. Nálet jsem neviděl, ale vybavuju si, že v našem baráku, na dnešní Bezručově ulici, byly v důsledku bombardování rozbítá okna. Velké škody ještě byly v Děčíně nebo třeba kolem hlavního nádraží v Podmoklech.

VÝLETY

Děčínsko je vyhledávanou turistickou destinací již od poloviny 19. století. Turisté při plánování výletů dávali většinou přednost malebné krajině známé jako České Švýcarsko. Luben Donef patřil mezi vášnivé turisty a výlety podnikal téměř každý víkend. Nesnáze tehdy výletníkům mohlo způsobit překračování hranic z Čech do Saska. Na obou stranách totiž hlídali bdělí příslušníci finanční stráže, kteří odchyťovali lokální pašeráky. I přes to zde tenkrát platil poměrně benevolentní režim a turisté mohli hranici mezi ČSR a Německem překračovat celkem snadno.

Prý jste často chodili s příbuznými pěšky na výlety z Podmokel do Saska.

Ano, přes Sněžník. V Hřensku (Herrnskretschen) v té době ještě nebyla silnice. To bylo na začátku války. Když jsme třeba chtěli za první republiky jet na kolech do Drážďan, tak jsme nejeli údolím, jako se jezdí dnes, ale museli jsme přes ten Sněžník. Tam jsme také překročili hranici a pokračovali přes Rosenthal do Německa.

Po Mnichovu zmizely hranice mezi Čechami a Saskem...

Hranice už neplatily. Všechno patřilo k Německu. Mohl jsem jít, kudy jsem chtěl. A i předtím, v době první republiky, to nebylo moc těžký přejít. Často jsme chodili přes Tisou do vesnice, která se jmenuje Ostrov (Eiland). Odtamtud jsme třeba chodili do Königsteinu. A potom nazpátek zase pluli po Labi parníkem do Bad Schandau a Hřenska. Tohle byl jeden výlet. Jindy jsme šli z Děčína do Jetřichovic (Dittersbach) – a to je pěkných pár kilometrů! Odtamtud pak přes hranice k atrakci, které se říkalo Kuhstall (kravín). To je taková kamenná brána – něco jako Tiské stěny. Tam jsme třeba přespalí a šli do Bad Schandau nebo do Hřenska. Jednou nás při té cestě chytl silný déšť. Naštěstí za Hřenskem naproti Dolnímu Žlebu byla hospoda, kam jsme si sedli a počkali na autobus, kterým jsme odjeli domů. To byly pěkné štreky. A to jsem toho taky hodně prošel sám...

Dali jste si v té hospodě pivo?

Já jsem až do svého pětadvacátého roku alkohol nepil. Pak jsem začal chodit se svou budoucí ženou a bylo mi vždycky trapně pít s ní jenom limonádu. Je ale třeba říct, že dřív nebylo tolik tvrdého alkoholu, jako je teď. Tehdy se pily sladký likéry. Lidi si dávali štamprle griotky, vaječný likér a podobně. No a mně to moc nechutnalo, a tak jsem přestal. Občas jsem si taky dal štamprli nebo pivo, ale moc málo.

Pivo Vám nechutnalo?

Nechutnalo. Nikdy jsem mu nepřišel na chuť. Pamatuju si, že když jsme si doma dávali v neděli pivo, kupovali jsme v Severu tmavé. Vždycky, když jsem se ho napil, tak jsem na svého nejmladšího kluka Petra, tehdy mu mohly být tak dva roky, dělal: „Brrrr, to je vošklivý!“ A chtěl jsem, aby na něj nedostal chuť. No a dnes je z něj pivař!

Kam jste chodil rád na výlety v Čechách?

Další výlety jsem podnikal v blízkém okolí Podmokel a Děčína. Když řeknu Všeraz (německy Scheraz, dříve osada obce Harty, dnes součást Děčína), říká Vám to něco? To jsou takový tři čtyři baráky nad Jakubama.

Ano, vím. Kam ještě?

Třeba do Hořtic (německy Hostitz, dnes součást Děčína). To je ještě výš. Tam jsme často podnikali výlety a různé procházky. Anebo taky Schmorda (česky Smordov, dříve osada Harty, dnes součást Děčína). Je to nad koupalištěm v Nebočadech (Neschwitz). Dodnes jsou tam ještě tři nebo čtyři baráky.

Co bylo ve Schmordě zajímavého?

Moc toho nebylo. Asi tři baráky. Ale jednou, když jsem tam šel poprvé, tak se mnou náhodou šla od autobusu taková patnácti nebo šestnáctiletá dívka ... No a já jsem se ptal, jak se dostanu do Schmordy. Ona mě vyzvala, ať jdu s ní – a zavedla mě přímo tam. Měl jsem v tu dobu u sebe nějaké bonbóny, a tak jsem jí nabídl. Jenže ona se mi vysmála se slovy: „Já pracuju v Dianě! Jdu zrovna z práce!“ Cha, cha.

Byla stejně stará jako Vy?

Žá už jsem byl starší.

Do kolika let jste podnikal výlety?

Ještě v osmdesáti nebo osmdesáti pěti.

Prý jste spolu s kamarádem v mládí podnikli i cyklistický výlet z Podmokel do Chebu.

Do Chebu (Eger) jsem jel sám, protože tam bydlela sestra. Jel jsem tam podél silnice, která vedla ve směru Těplicem, Duchcov (Dux) a Most. Cesty to byly hodně prašný, protože ještě nebyly vyasfaltované.

Jak dlouho ta cesta trvala?

Jel jsem tam tři dny. Přespal jsem v Mostě, protože jsem tam měl známý. Pak jsem jel do Karlových Varů (Karlsbad), kde jsem měl strejdu, tam jsem také přespal – a pak do Chebu. Žpátky to bylo stejný.

Na kole jste jel proto, že železnice byla drahá?

To ne. Sice jsem neměl peníze, ale kvůli tomu to nebylo. Chtěl jsem tu cestu zažít. Za sestrou do Chebu jsem jezdil často. Jenom to kolo jsem měl moc a moc starý a mizerný. Neměl jsem pumpu, ani nic na opravu. Dnes se při pomýšlení na to držím za hlavu. Jak jsem si to mohl troufnout – dvě stě kilometrů a nemít s sebou nic na opravu. Ale nic se mi naštěstí nestalo. Cha, cha. Tam i žpátky a nic. A kdo to zná, tak ví, co je to za štreku.

POVÁLEČNÝ ŽIVOT

Po skončení druhé světové války postupně docházelo k obnovování československé správy v pohraničí. Zároveň s tím ale začalo i divoké a bezohledné vysídlování některých Němců, které trvalo až do srpna 1945. Organizované vysídlování německých obyvatel Československa pak bylo zahájeno v lednu 1946. V důsledku toho byla nucena z pohraničí odejít

drtivá většina českých Němců. Zůstat směli pouze lidé ze smíšených manželství, někteří specialisté a s jistými výhradami i antifašisté. Sám Luben Donef tehdy uvažoval o tom, že by odešel do Německa s rodiči své ženy.

Dotklo se Vás osobně nějak poválečné vysídlení německého obyvatelstva?

Žažil jsem, jak museli odcházet s těma třiceti kilama. Třeba ta majitelka koloniálu Martha Hegenbarth. Obě sestry měly dohromady takovej vozejček – něco jako kárku. Tam měly všechny věci. Vysídlování Němci z Benešova měli sraz u kostela. Táhal jsem těm sestrám vozejk s věcmi až tam nahoru.

Co se stalo s tím benešovským koloniálem? Spadl do národní správy nebo ho zrušili?

Přišel národní správce, který se jmenoval Otto Rakušan. Byl to dost silný piják. Na začátku to nebylo znát, ale za čas jsem se doslechl, že se snad dostal až do protialkoholické léčebny.

A svěřený podnik vedl dobře?

No, dobře. On chodil hodně chlastat. A to nikdy nic dobrého nepřinese. Ale jeho žena se tam snažila.

Působily na jaře a v létě 1945 v Benešově revoluční gardy? Slyšel jste o internačním táboře v Rabštejně?

Já vím, že hned po válce přišli četníci. Těm národní správce Rakušan měl švagra, kterej přišel jako četník a ten mu právě doporučil ten obchod. Na místě totiž zjistil, že nejlepší obchod je tady ten, takže svému synovci poradil: „Otíku, to si vem!“ Zabrat si obchod v té době nebyl vůbec žádněj problém. Zvláště pro četníky... O Rabštejně jsme v té době nevěděli, vůbec se nemluvalo o tom, že tam je KŽ - koncentrační tábor.

Pomáhal jste stěhovat Marthu Hegenbarthovou a její sestru. Nebál jste se reakcí z české strany? Za to, že pomáháte Němcům?

Před Čechy jsem se za to nijak nestyděl. Oni si na mě v té době už i zvykli. V benešovském koloniálu jsem dělal dál pod tím Rakušanem. Musím ale říct, že byl férový a nepropustil mě ani v době, kdy už nebyly velký kšefty. Vydržel jsem u něj skoro čtyři roky. Myslím, že by se styděl za to, že jako národní správce propouští cizince. Pracoval jsem tam u něj až do 1. března 1949.

Pamatujete si, jak Vaší manželce odsunuli rodinu?

Ano. Ale nikomu z nich jsem nemohl pomoci. Ze začátku to vůbec nešlo. Ale netrvalo to dlouho a oni se dostali v Německu do lepších poměrů a časem posílali pomoc spíše oni nám. Matka od mé ženy nebo její bratr.

Kdy museli odejít?

Rodiče mé ženy odešli v létě 1946. To už bydleli asi rok u mě, protože jsem je vzal k sobě do bytu. Předtím totiž museli opustit svůj dům v Boleticích. Šel jsem proto na národní výbor a požádal úředníky, jestli bych si je nemohl nechat u sebe. Byli tedy potom víc než rok u mě. Na druhou stranu se pak už dostali ven za lepších podmínek, než ti první vysídlení. Ti třeba odjížděli po Labi na velkých člunech... Moje žena tady díky sňatku se mnou zůstala jediná z celé své rodiny.

Rodiče Vaší ženy žili v západní zóně Německa?

Ano, Weigelovi žili v západním Německu. Přijeli tam v srpnu 1946. Zpočátku bylo dobré, že tam její otec hned dostal práci. Měl dělat posunovače na dráze. On už se takhle živil v Čechách na nádraží v Krásném Březně (německy Schönpriesen, dnes součást Ústí nad Labem). V Německu pak získal úplně stejnou práci jako měl tady. Říkali mu, že může nastoupit hned. Jenomže on nechtěl, protože si chtěl vyzkoušet všechno od začátku. Potřeboval se seznámit s prostředím. Teprve pak se cítil na to vykonávat funkci vedoucího posunu. To bylo ve druhé půlce roku 1946. Pak se ale stala tragédie. Jeden den před Štědrým večerem měl službu. Musel vždycky dávat světlem signály a podle toho strojvedoucí věděl, jestli ten vlak může pokračovat nebo ne... A najednou ten strojvedoucí viděl, že světlo zmizelo. Tak s tím vlakem zastavil, doběhli tam a on ležel na zemi. Tam někde byla rampa a on byl k ní přimáčkнутej. Pak přijel vlak a natlačil ho na tu rampu. A to se stalo den před

Štědrým večerem. Tchán byl nesmírně zručnej člověk. On by tam udělal spoustu věcí – vážně byl šikovnej! Vyučenej truhlář. Uměl leccos udělat. Podobně jako všichni odsunutí Němci si chtěl postavit barák.

Navštívili jste je někdy na Západě?

Moje žena tam jezdila každoročně od roku 1956. Měla tam maminku.

A já jsem tam měl sestru, takže jsem tam jel poprvé v roce 1958. Příbuzní ze Západu nám sem posílali balíčky nebo nějaké dobroty. To se líbilo našim dětem.

Bylo složité vycestovat z Československa na Západ?

Museli jsme vyplnit hodně papírů a dát si pozor. Mladší dcera Helena mohla na Západ jenom do svých patnácti. Pak už ne. A s manželkou jsem tam jel poprvé až v roce 1969. Spolu jsme tam jinak nemohli nikdy.

POTRAVINÁŘSKÝ VELKOOBCHOD V DĚČÍNĚ

Komunistický převrat v únoru 1948 znamenal nejenom konec demokracie v Československu, ale také likvidaci soukromého podnikání. Týkalo se to průmyslu, zemědělství i živností. Likvidace živnostenského podnikání naplno začala v roce 1949 a vyvrcholila na přelomu let 1951-1952.

Národní správce Rakušan v roce 1949 koloniál uzavřel?

Ano, toho roku to skončilo. Soukromníci už pomalu nedostávali ze skladů skoro žádné zboží. Díky tomu neměli obrát, a tak museli živnost zlikvidovat. Jednou k nám přišel obchodní cestující ze státního děčínského velkoobchodu. A ten mě přemluvil, abych k nim přešel. Tak jsem se druhý den přihlásil a od prvního března 1949 jsem nastoupil a zůstal jsem tam až do důchodu v roce 1975. A i po tom důchodu jsem devět let přesluhoval. A chtěli po mně, abych zůstal ještě dýl, ale moje žena už byla těžce nemocná a já se o ni potřeboval starat.

Co to bylo za podnik?

Potraviný Děčín. Začal jsem pracovat ve velkoobchodu.

To byla asi značně odlišná práce od toho koloniálu. Co jste dělal zde?

Já jsem nejdřív pracoval na místě skladníka a o něco později jsem dělal expedienta. Poslední léta jsem vedl expedici. Obracelo se na mne hodně lidí, poněvadž to byl v okolí jediný velkoobchod. A když vedoucí prodejen potřebovali zboží nebo něco nutně, tak volali do expedice ke mně. Díky tomu jsem poznal velkou spoustu lidí. Jenom třeba práce s našema řidičema nebyla jednoduchá.

V čem byla obtížná?

V čem to bylo těžký? Každý z nich si myslel, že musí dostat tu nejlepší prodejnu. Prodejny ale nebyly stejné. Zásobovali jsme Boletice, Starý Město, Českou Kamenici, Kamenickou Šenov. Někde byly dobré sklady, rampa nebo vozejk. Ale tam, kde to nebylo, tak museli někteří závozníci nosit zboží na zádech po schodech nahoru – a to se jim vůbec nelíbilo. A když jsem jim řekl, pojeděš tam a tam, tak oni protestovali: „Áh, já vždycky dostanu to nejhorší. To jsem věděl.“ Tak jsem se jich ptal, jestli ví, kdo dostane ty dobré kšefty... Na to mi samozřejmě nemohli říct nic. A takových případů jsem měl hodně.

A setkal jste se někdy s fenomény, jako byly manko nebo inventura?

Jak to myslíte? U nás v podniku?

Byly u vás v podniku takové potíže?

U nás v podniku se manko řešilo často. Manko vlastně znamenalo, že měl třeba vedoucí na prodejně víc dluhů než zisků. Prostě špatně hospodařil. Vedoucí a jejich personál si často brali něco z tržeb do vlastní kapsy. Zaměstnanci si brali zboží z regálů... Ale s naším velkoobchodem to nemělo nic společného. U nás v podniku sice taky byly soudní případy kvůli machinacím, když nějaký zaměstnanec něco prodal načerno, nebylo jich však mnoho. Těhle případy tehdy řešil soud.

Odsoudili někoho z Vašeho okolí?

Taky, taky. Třeba u nás pracovala ve skladě jistá paní Ocásková, jejíž muž pracoval na jednom místním úřadě. Ona měla na starosti prázdný obaly. A zasantročila jich za sto tisíc korun! Snažila se to pak účetně zamaskovat. Pak ale při inventuře přišel jeden starej zkušeněj revizor a ten na to přišel. Ta žena pak za to do-

stala asi deset let. Pak si vybavuju jednu ženu z Benešova. Měla na starosti cigarety a tabák. A měla taky manko. Prostě víc dluhů než příjmů. Dostala taky nepodmíněný trest – asi tři nebo pět let. Přitom to byla velká komunistka a její muž dělal velkého funkcionáře v Destě. A přesto kradla! Jenže takových bylo hodně. Příležitost dělá zloděje a mysleli si, že je to jednoduchý a že když si dají něco stranou, tak jim to projde.

Proč jste si nechal dát československé občanství? Jak se to stalo? Co jste pro to musel udělat?

O československé občanství jsem pořádně požádal v roce 1956. Už mě štvaly místní úřady, které po mně, jako po cizinci, stále vyžadovaly nějaká povolení k práci. A štvala mě i bulharská legace – vyslanectví. Každou chvíli jsem si tam musel nechat obnovovat pas. Kvůli tomu jsem pořád musel jezdit do Prahy. Bylo to vyčerpávající a tak jsem si zažádal o občanství československé. Vyřídili to pro mě i mou rodinu za tři měsíce. Vlastně ani ne za tři měsíce mě pozvali na okresní národní výbor Děčín. Tam seděl úředník jménem Vlach a já mu tam přísahal na republiku – jako že budu věrný... a takové ty věci, co k tomu patří.

Jaký byl poválečný Děčín? Změnilo se tady toho hodně?

Já jsem pracoval s jedním českým starousedlíkem z Děčína. Už to byl starý pán, který vždycky říkal: „My jsme Děčínů říkali Paříž severu.“ To pojmenování prý vzniklo tak, že tady byly různé noční podniky, restaurace, pak továrny a všechno možné... Těmhle pán se po válce, jako mnozí jiní, vrátil zpět do Děčína, protože se mu tady před tím líbilo. Pak ale byli hodně zklamaný. Ten si vzal obchod, ten si vzal podnik – a pak nakonec skončili každý stejně... Všem to znárodnili.

Vám bulharsky popřát: Vsičko chubavo!

Alles schön. Já děkuju, že jste to vydržel. Vy tomu říkáte vyprávění, já tomu říkám kecání. A jsem rád, že jsem s Vámi mohl trochu vzpomínat na minulost. Já tady už nikoho nemám, s kým bych se ještě mohl bavit o minulosti.

Za pomoc při zpracování rozhovoru chci poděkovat H. Hellingerové, A. Schořové a P. Jozovi.

*Školní fotografie z poloviny dvacátých let 20. století.
Luben Donef je označen křížkem*

*Činžovní dům na nábreží v Podmoklech (čp. 318). V přízemí sídlila prodejna
s orientálními cukrovinkami Nikolý Donefa*

*Luben Donef (vlevo) na řetězovém mostě spojujícím Děčín a Podmokly
na počátku třicátých let 20. století*

Billigste Einkaufsquelle
in
**Kanditen und
Zuckerwaren**

Gebrannte Mandeln und Haselnüsse,
Menthol-, Eibisch und Honig-Malz,
bestes Mittel gegen Husten u. s. w.

Großes Lager in
Schokoladen- und Schokoladenbonbons
eigener Erzeugung empfiehlt
en gros und en detail

N. DONEF
Bodenbach-Weiher 318
(gegenüber der Dampfschiff-Landungsstelle)
Telephon Nr. 68.

Reklama na Donefovú živnosť z roku 1921

Grigor'eva' Konstantina, z Sobinskij
pro přestupok smrtelného zločinu

Worms, June 2, 1926.

[illegible]

Spethová pedata:

Sre 20.6. 1926 s 14.15 hod. Kani
 mil na polju, stanić ukućali
 Smiff, Kiti s družicom go 31, se pla
 manovale. Konstantina najprije, najprije
 ki' eukhovi, gabi dokle, družicu, mu
 bina, sed, sinu i s tle najprije mela
 najprije povući. Tle poci poci se natle
 poz odgovoriti.

[illegible]

kletnj' bodla' razprostat se po tleh in
 "Vozelovist" v Radosno blisk.
 Priznaja se je karavankina Ljupčica
 nima' pramotenčij' sed' v hitenju' Mo. 1901
 pol' v tleh in jas' je. St. 299 se dos. 2014
 1923, kletnj' je sprevrženje obdelovati
 v kuhinji in kureckem medenju in
 vseh.

Obnověle Bonellovi veselé pánové
pro o posvícení a tance a slavnosti, je
Bonello malý, svazí manželku pro
nepřesvědčení, upřímně upřímně.

VELIT STAN NA DOVOL

Yours truly,
Merrill. Spry

Okresní správa politická v DČČně n.l.
Podáno dne 3 čerca 1926
Čís. 36429

Protokol

revising' date 23.8.1926 & initials:
 Denis Henderson Donnell, added: 1/2 negroes the
 town wife, father pulled out in front. 1/2 Negroes -
 now wife of glenfield factory. 1/2 out was in road
 grove.

Sippe. papilio:

ms
ms

Konstantine Donges

Hamipogon chlorocephalus L. *subvirens*
for *olivaceus* are

23/8. 26.
71. Du

65

Vyhlášené Simmchenovo řeznictví na nábřeží ve dvacátých letech 20. století

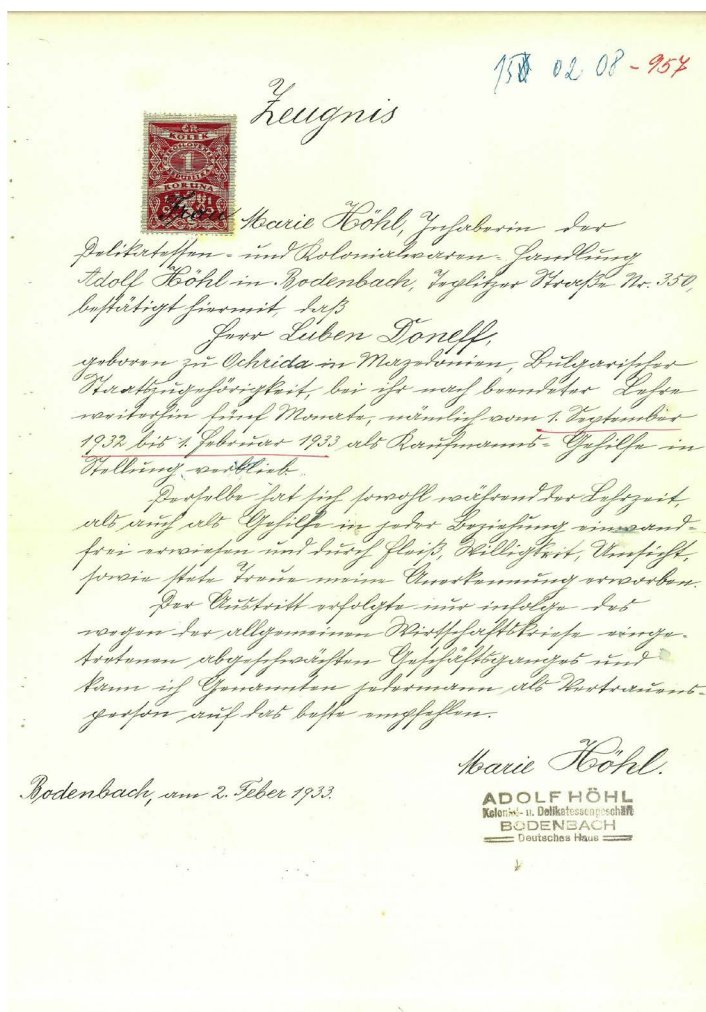
Rohový dům s oblíbeným pekařstvím Josefa Beila na dnešní Teplické ulici

Luben Donef. Podobizna z května 1935

Lokální historik Emil Neder (1867-1939) na snímku z roku 1934. V rozhovoru s Petrem Jozou v roce 1997 na Nadera Donef vzpomínal následovně: „Byl přátelský a trochu kulatý muž. Chodil často pěšky z Děčína do Podmokel a cestou si v Bräuhausegasse u řezníka kupoval různé uzeniny. Když potom přišel do obchodu k sestře své ženy, tak je tam pojídal. Jednou jsem tam od něj taky dostal knihu nazvanou Josef Willomitzer's lustiges Erbe.“

Vysvědčení o úspěšném vyučení u Marie Höhl napsané Emilem Nederem
v únoru 1932

*Dobrovolný pracovní tábor v Podmoklech. Výstavba studentské ubytovny,
dnes budova ředitelství zoologické zahrady. Podzim 1934*

Účastníci dobrovolného pracovního tábora seřazení na sportovišti za podmokelským nádražím. Luben Donef stojí v první řadě uprostřed. Podzim 1934

*Momentka z dobrovolného pracovního tábora otištěná v dobovém tisku.
Luben Donef stojí na konci řady. Podzim 1934*

S učitelem Juliem Stumpfem (1889-1985) se Luben Donef setkal během povinné školní docházky. Stumpf se narodil 10. července 1889 v Aši. Vystudoval učitelství a od roku 1908 působil jako učitel na měštanské škole v Podmoklech. Angažoval se i v politice a od roku 1930 byl členem podmokelské městské rady. Ve druhé polovině třicátých let pak patřil mezi vysoké funkcionáře Henleinovy SdP. Po záboru českého pohraničí působil v NSDAP a v roce 1939 se stal starostou Podmokel. Po sloučení Děčína, Starého Města a Podmokel byl v letech 1942-1945 komisařským starostou města Pardubice. Léta 1945-1946 strávil v americkém a později sovětském zajetí. V poválečném období žil ve Spolkové republice Německo a angažoval se ve vysídleneckém spolku Heimatverband Kreis Tetschen-Bodenbach. Fotografie Stumpfa zachycují jako starostu Podmokel v první polovině roku 1939

*Tábor bulharské armády v jižním Bulharsku u tureckých hranic,
kde Luben Donef sloužil*

*Služba v bulharské armádě. Luben Donef stojí na korbě nákladního automobilu
zcela vlevo. Snímek je z roku 1937.*

Luben Donef (vpravo) v uniformě bulharské armády

№ 14306

Собствено: Любена

Бащино: Чичков

Прікорь: Чичков
(или д.в. в.м.)

Занятие: мародоват

Роденъ на: 8.11.1915 год

Възраст: 22 года

Община: Младина

Околия: Младина

Преишно мѣстож.: Младина

Сегашно мѣстож.: София

Народность: българин

Религия: изт. православ

Семейно положение: неженен

Портретна фотография

Печатна на: 10.11.1937 год

Възраст: 22 года

и записана въ регистра на общината, гр. 249, стр. 48, 1937 год

Секретарь: С. Чичков

ОТЛИЧИТЕЛНИ ЧЕРТИ

Ръст: 180 см

Очи: сини

Коса: черна

Особ. белези:

Отпечатък на десния палец

Завършена на: 1937 год

въ: Младина, пол. 4-а

околийско управление и заведена въ регистра под № 14063, 1937 год

Гр. 249, стр. 48, 1937 год

Окол. у-ли: Младина

Секретарь: С. Чичков

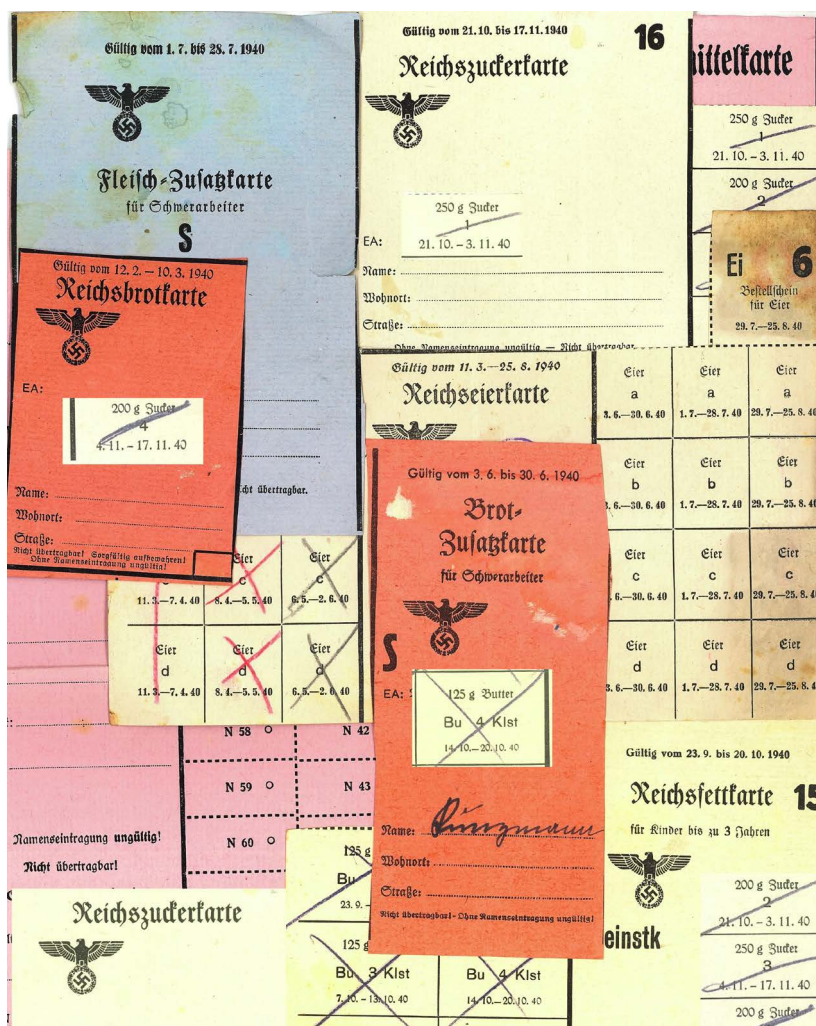
Donefov bulharské osobní doklady vystavené v roce 1937

Rodina Weigelova na konci třicátých let 20. století. Uprostřed Erhard Weigel a Gertruda Weigelová - pozdější žena Lubena Donefa

Luben Donef a jeho budoucí žena Gertruda (Traudl) na Zámeckém rybníku v Děčíně v roce 1942. Část rybníku byla později při stavbě silnice zasypaná. V pozadí jsou vidět jatka a další průmyslové budovy

Válečné hospodářství v praxi. Potravinové lístky z Děčína (1939-1945)

PETR KARLÍČEK

Inventura,

provedená dne 18.6.1945 u fy. M. Hegenbarth obchod koloniální a obchod se skleněným a porcelánovým zboží v Benešově n. Pl. č. 120, který převzal jako národní správce obchodník Otto Rakušan z Horních Počernic. Přítomni: Národní správce Otto Rakušan, okr. šestráža Josef Klaus, strážník Jaroslav Koudela a bývalý obchodvedoucí fy. Hegenbarth Luben Donef.

V obchodech a ve skladech nalezeno a sepsáno následujícího zboží:

800 kg cukru krystal	7.05 Kč	5.640.- Kč.
75 kg sydl. prášku	6.40 Kč	480.-
265 kg krupice	3.65 Kč	971.25
110 kg jáhly	3.27 Kč	360.70
150 kg prosa /semeno/	6.50 Kč	975.-
75 kg vlny	1.10 Kč	82.50
75 kg směska	5.50 Kč	412.50
180 kg vloček oves	4.50 Kč	810.-
50 kg vloček krmné	3.-	150.-
280 kg rýže dlouhokvět	3.80	1.064.-
1450 kg hl. mouka pšen.	3.425	4.976.25
700 kg mouka žitná hleb.	2.485	1.739.50
15 kg rýže	6.88	103.20
30 kg mouka hl. pšen.	3.425	102.75
20 kg vloček oves.	4.50	90.-
30 kg mouka hl. pšen.	3.425	102.75
22 kg směska	5.50	121.-
40 kg mouka hl. pšen.	3.425	137.-
75 kg strobn. kukuřice	5.80	203.25
110 kg škrobová mouka	4.38	547.80
200 kg dlouhokvět hrách	6.90	1.380.-
75 kg hrách na seno	6.66	499.50
100 kusů Kilarux	1.04	104.-
150 kusů Syrax	1.04	156.-
68 kusů sýr tavený 1/8	2.10	142.-
80 kg másla	33.30	2.664.-
20 kg margarina	17.40	348.-
19 kg margaridy	11.20	212.80
16 kg smotc	38.40	614.40
40 kg sádlo	22.50	900.-
8 kg polévkyové koř.	13.18	105.36
442 kg prášek sydliv.	5.40	2.388.-
87.5 kg "	2.60	228.75
110 kusů Klarat	2.-	220.-
40 kusů prášek na vlnu	3.84	153.60
75 kusů 1/3 kg Henka	2.24	168.-
150 kg lněná semeno	5.20	780.-
100 kg semeno slunečnic	4.562	456.20
70 kg kukurice	5.20	364.-
8 kg Pepo-semeno krm.	15.40	123.20
100 kusů Omrno	80.-	80.-
30 kusů ručníky protl.	2.-	60.-
35 kg peluhy	5.20	182.-
65 kg semeno nesn.	3.80	247.-
280 kg kukurice	5.20	1456.-
42 kg semeno slunečnic	4.56	191.52
Snadka		33.335,80 Kč.

Seznam inventáře u fy. Martha Hegenbarth v Benešově n. Pl.

Jedna automatická váha do 5kg. zn. "PROGRES" čis. 523-II.

Jedna automat. váha do 40kg. zn. "HERKEL" čis. 6902-II.

Jedna kontrol. pokladna zn. "KRUPP" čis. 19760.

Dva pulty s vitrinama.

Jeden pult obýšejný.

Dva regály se sklenicami.

Dva regály bez sklenic.

Dvě reklamní skřínky.

Jedny kamna na koks.

Jedna pokladna malá ohnivzdorná.

1 dec. náhra

2 regály

1 pult.

1 pokladna kout. an. Nohomal.

1 prvek skel

1 stroj na Undaroval.

66 Rakušan

Žápis z inventury u firmy Martha Hegenbarth při jejím převzetí národním správcem Otto Rakušanem z června 1945. Podle protokolu byl revizi přítomen i „bývalý obchodní vedoucí firmy“ Luben Donef

MVO - Hlavní správa velkoobchodu potravinářským zbožím
pořádající organizace

VYSVĚDČENÍ

Soudruh
Soudružka

Luben D o n e f

narozený(á) dne 8.2.1915. v Ochrid

vykonal(a) dne 17.května 1957 v Ústí nad Labem

podle výnosu ministra vnitřního obchodu o ustanovování provozních zaměstnanců skladů do pracovních funkcí a kvalifikačních kategorií č. 39/55 Věstníku ministerstva vnitřního obchodu kvalifikační zkoušku předepsanou pro:

VRCHNÍ SKLADNÍKY

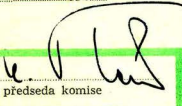
v obchodním oboru potravinářské zboží
a byl(a) podle prokázaných znalostí hodnocen(a) známkou:

v e l m i d o b r o u

v Ústí nad Labem dne 17.května 1957.

 tajemník komise

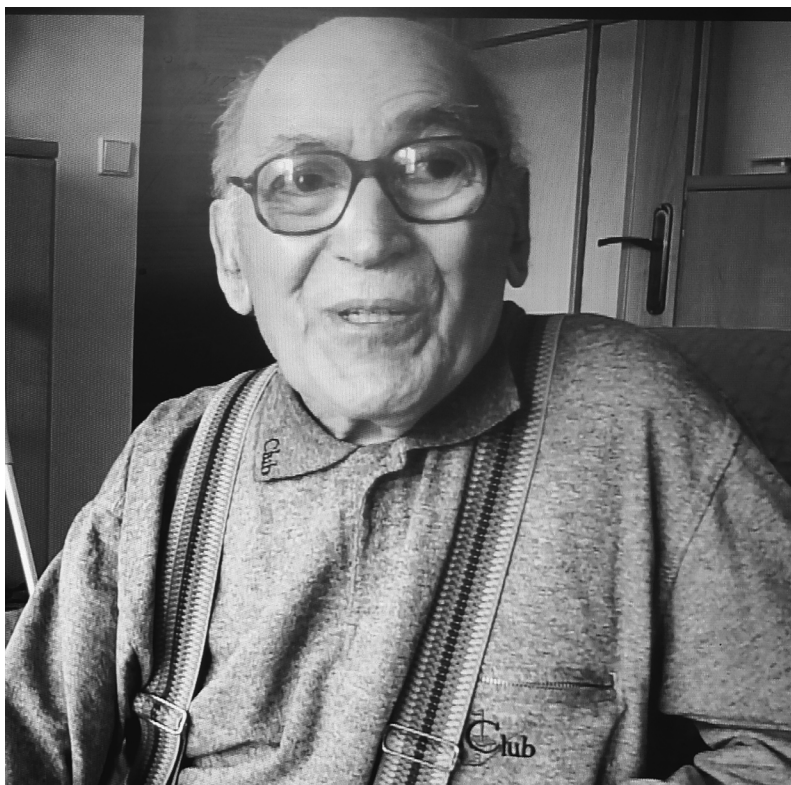

 předseda komise

Stupnice známek	1	2	3	4
	velmi dobrý	dobrý	dostatečný	nedostatečný

STATNÍ OBCHOD

KT 01 - 6198 (9739) 55

Vysvědčení o splnění kvalifikační zkoušky na vrchního skladníka z května 1957

Luben Donef. Fotografie pořízená během rozhovoru s autorem na jaře 2013

Fotografie pochází ze sbírek Lubena Donefa, Petra Jozy, Petra Karlíčka a fondů Státního okresního archivu Děčín.

SLOVA A MÍSTA

Martin Kolář

Motto I.:

„Kdo byl ten chlap, který po nocích přejmenovával německé zeměpisné názvy na polské? Občas měl básnivou slinu, někdy musel trpět strašnou slovotvornou kocovinou. Pojmenovával od začátku, vytvářel ten hornatý, nerovný svět. Z Vogelsbergu udělal nějakou Nerodu, Gotschemberg vlastenecky přejmenoval na Polskou horu, z melancholického Fluchtů zůstala banální Ředina, ale na druhou stranu Makdal-Felsen změnil na Bůhdal... A přece slova a věci tvoří symbiózní prostory, jako houby a břízy. Slova vyrůstají na věcech a teprve potom dozrává jejich smysl, jsou připravena mluvit, když rostou v krajině. Teprve tehdy je možné si s nimi hrát jako se zralým jablkem, čichat k nim a ochutnávat, olizovat je, a potom s prasknutím zlomit vejplů a zkoumat cudné šťavnaté útroby. Taková slova nikdy nezemřou, protože dokáží rozpohybovat své další významy, růst do světa; dokud nezemře celý jazyk. S lidmi je to určitě podobné, protože nemohou žít vykořeněni z místa. Takže lidé jsou slova. Teprve potom se stávají skutečnými.“¹ (...) „Řekla jsem Martě, že všichni máme dva domy – jeden konkrétní, umístěný v čase a prostoru; druhý – nekonečný, bez adresy, bez šance na zvěčnění v architektonických záměrech. A že v obou žijeme současně.“²

Olga Tokarczuková

Motto II.:

„Palestinci je rok 1948 vnímán jako Nakba, katastrofa, při níž ze 750 000 z nás, kteří zde žili, byly dvě třetiny vyhnány. Jejich majetek byl vyvlastněn, stovky vesnic bylo zbouráno a celá společnost byla zničena. Pro Izraelce a mnoho židů po celém světě byl rok 1998 padesátým výročím nezávislosti Izraele, počátku zázračného příběhu zotavení se z následků Shoa, příběhu o demokracii, pouštních květech a pod.“³

Edward Wadie Saïd

¹ Tokarczuková, 2012, s. 145.

² Tokarczuková, 2012, s. 167.

³ Saïd, 2002, s. 248.

Slova, o nichž je řeč v úvodu našeho textu, napsala v knize *Denní dům, noční dům*⁴ polská spisovatelka Olga Tokarczuková. Román je jakousi kronikou, kterou polská kritika přirovnává ke starým domácím záznamům *silva rerum*⁵, do nichž byl hospodářem domu zaznamenáván chod domácnosti, rodinné události, recepty, počasí, náboženské citáty a vlastně vše podstatné, co považoval za nutné k uchování.⁶ Děj se odehrává slovy autorky: „... na konci všech cest, na konci světa, ale také v samém středu světa v Sudetách.“⁷ V místech, kde stojí tiché domy po Němcích⁸ a kde původní obyvatelstvo oněmělé vstupuje do běhu dní v podobách neznámých, často i smyšlených bytostí, postav, které jsou na hranici mýtu, pohádky, skutečnosti. V prostorech, v nichž věci znovu hledají svůj účel i pojmenování, na území, na nichž místa hledají svá slova. Tedy tam, kde slova již nejsou, či ještě nejsou usazená na věcech. Toto zvláštní mlčení, snad původně zapříčiněné v daném případě volbou mezi dvojí přináležitostí,⁹ je polem, v němž původní události jsou vytěšňovány, protože ruší běžný chod života a bezstarostné přžívání běžných denních záležitostí bez traumatu historie. Či naopak jsou manipulovány a orientovány mocenským diskurzem. Sama Tokarczuková pracuje s pamětí nejenom ve zmiňované publikaci, ale i v jejím posledním díle *Księgi Jakubowe* (Jakubské knihy).¹⁰ Tato kniha popisující Polsko 18. století způsobem, který by Sienkiewiczze pravděpodobně nepotěšil, obdržela prestižní cenu Nika. Sama autorka při této příležitosti hovoří o tom,

4 Tokarczuková, 2012.

5 *Silva rerum* – Les věcí (někdy polonizováno na *Sylwa rerum*), byly latinsky vedené rodinné multigenerační kroniky šlechtických rodin na území Polska a Pobaltí. Tyto zápisky měly rozsah okolo 800 stran, byly předávány z generace na generaci. Velmi rozšířeny byly hlavně 16. až 18. století, jsou však i tematizovány v moderní polské literatuře.

6 Byl to především Janus Klejnocki a Przemysław Czapliński. Viz Tokarczuková, 2012, s. 245.

7 Tokarczuková, 2012, s. 245. Prostor multikulturního Polska viz např.: Delaperrière, Ziejka, 2011.

8 Zde vycházíme z určité volné myšlenkové asociace „němec – němý“, kterou zmiňuje Xavier Galmiche v textu: *L'Allemand muet. La fixation d'un stereotype et ses prolongements dans la fiction tcheque d'après la Seconde Guerre mondiale*. Srvn. Galmiche, 2011, s. 121-132.

9 Problematic se věnuje Philippe Ther, který tematizuje termín „Der Zwang zur Eindeutigkeit“. Viz Ther, 1998. Autor se zabývá i nacionálními konflikty na Balkáně a v zemích východní a střední Evropy.

10 Tokarczuk, 2014.

„(...) že se „budeme muset našim dějinám postavit tváří v tvář, pokusit se je napsat tak trochu znova, neskrývat všechny ty hrůzy, které jsme prováděli jakožto kolonizátoři, národnostní většina, která utiskovala menšinu, jako vlastníci nevolníků nebo vrazi Židů.“¹¹

Za zmíněný výrok i román se na ni snesla nejenom vlna kritiky, kdy například senátor vládní strany Právo a spravedlnost navrhl zbavit Tokarczukovou čestného občanství města Nowa Ruda, ale zároveň byla i obžalována z trestného činu hanobení Polské republiky a národa.¹²

Můžeme proto, v dané souvislosti hovořit a paměti, jako příběhu, tedy o paměti podmíněné a orientované ve smyslu společenského konstruktů, který udržuje nejenom smysl dějin, ale i význam tradice a místa. Respektive, jsme s to, uvažovat o určitém provázání toho, co se pamatuje, ve vztahu ke kulturním vzorcům, které v daném prostředí pamět zaměřují a strukturují. Paměť, jmenovitě kolektivní paměť se stává perspektivou, dle níž je selektivně manipulováno s národní minulostí.

Druhý citát je z textu *Invention, Memory, and Place* významného palestinského intelektuála Edwarda Wadie Saïda, který byl publikován v knize *Landcape and Power*, již editoval William Thomas Mitchell.¹³ Již samotné užití termínu *Power* v názvu publikace zde odkazuje na tradici uvažování, kterou zastupují Henri Lefebvre, Michel de Certeau a hlavně Michel Foucault.¹⁴

Z úvodních citací, které můžeme chápat ve smyslu obecnějších kategorií, jež se neváží jen k místům popisovaných v románu Olgy Tokarczukové a textech Edwarda Wadie Saïda, tak lze odtušit vazbu paměti k prostoru ve smyslu konstituování konkrétních polí, které jsou orientovány dispozitivy uvnitř jednotlivých epistém¹⁵, jenž jsou odrazem mocenských praktik

¹¹ Špína, 2016.

¹² Podobně tak byl obviněn historik Jan Tomasz Gross zabývající se výzkumy mezi vztahů polskou a židovskou komunitou. Gross v knize *Neighbors* popisuje vyvraždění židovské komunity v Jedwabne poláky. Za knihu sklízí značnou kritiku ze strany polských vládních kruhů. Obžalován je poté za článek *Die Osteuropäer haben kein Schamgefühl*, který v roce 2015 uveřejňuje v časopise *Die Welt*. Gross, 2015.

¹³ Saïd, 2002.

¹⁴ Mitchell, 2002, s. VIII.

¹⁵ Termín zavádí Michel Foucault, který zkoumá řád „epistémé“. Epistémé je vymezena jako souhrn diskurzivní praxe určité doby. Foucault, 1971. Způsob vidění je zatížený dispozitivem, nebo spíše dispozitivy. Ty chápeme ve smyslu aparátů, jenž Michel Foucault popisuje jako soubor diskursivních a nediskursivních praktik, které posouvají jeho pojetí epistémé. V *L'Ordre du discours*, zmíněnou koncepci Foucault

v daném historickém apriori¹⁶. Určité události poté mohou být záměrně potlačovány či naopak zvýznamňovány a to i v souvislostech odsouzení nebo rehabilitování konkrétní osobnosti.

Jako příklad z nedávných dějin je možno použít kauzu Maurice Papon, která je výstižnou ukázkou mocensky orientované selekce vzpomínek, jež se váží jak k tématice Shoa, tak i k pařížským masakrům v letech 1961, 1962 a k zavraždění odborového předáka Pierre Maitre roku 1977. Papon, jenž byl od roku 1942 generálním sekretářem v Gironde a Bordeaux, měl přímou odpovědnost za deportace a zavírání židů vichistickým režimem.¹⁷ Gaulistická vláda po roce 1945 tuto skutečnost, v obavách ze silícího vlivu komunistické strany, záměrně vytěsnila. Proto se mohl stát Papon pařížským prefektem, který se podílel na zmasakrování a zavraždění účastníků¹⁸ demonstrace FLN¹⁹ 17. 10. 1961 a zabití 8 účastníků demonstrace proti OAS²⁰ 8. 2. 1962.²¹ Obě zmíněné události proběhly se souhlasem vlády a prezidenta Charlese de Gaule. Období mlčenlivosti trvalo až do konce 80. let.²² Tehdejší oficiální politika však nadále bagatelizovala jak samotnou událost, tak i odpovědnost gaulistického režimu. Ze strany Alžířanů zase mlčení souviselo s hrozbou jejich vyhoštění a deportace. Až ve spojitosti se soudním procesem v letech 1997-1998, vztahujícím se k působení Papon v Gironde a Bordeaux v 40. letech, byly prezidentem Lionelem Jospinem otevřeny archivy. Dnes jsou v ulici Charonne a na Point Saint Michel

přeformuloval a posunul. Strukturalistický předpoklad bezčasích invariantních pravidel vývoje promluvy nahrazuje domněnkou otevřené a nestálé, proměnlivé hry různorodých událostí. V této souvislosti se mění i pojmový aparát. Od epistémé a diskursivního apriori postupuje k dispozitivu. Vedle praxe diskursů pracuje i se strategiemi a aparáty moci a vědění (de dispositif de pouvoir, de dispositif pour savoir, de dispositif disciplinaires, de dispositif sexualité atd.). Od archeologie přechází ke genealogii. Každá prezentace je funkčně vázána dispozitivem, v jehož zastoupení se projevuje. Pravděpodobně poprvé používá daný termín v takto pojatém smyslu v předmluvě k dílu Gillesse Deleuze, Felixe Guattari. Deleuze, Guattari, 1977.

16 Foucault, 2008.

17 Za což byl roku 1998 odsouzen za zločiny proti lidskosti.

18 Prameny uvádějí 200 až 300 mrtvých. Policie zatkla a v Paláci sportů a na stadionu Pierra de Coubertina internovala více než 11 000 Alžířanů, Einaudi, 2001.

19 Front de Libération Nationale,

20 Organisation armée secrète

21 Dewerpe, 2006.

22 Tématu se začátkem 90. let věnují dva dokumentární filmy: *Le Silence du fleuve* (Mlčení řeky) režisérů Agnès Denisové a Mehdiho Lallaouie v roce 1991 a *Une journée portée disparue* (Den prohlášený za nezvěstný) Philipa Brookse a Alana Haylinga.

pamětní desky a roku 2012 událost oficiálně odsoudil prezident François Hollande.

Zmíněný příklad ukazuje nejenom na problematické postavení menšin ve Francii 40. let (židé) a 60-80. let (obyvatelé pocházející z Magrebu), ale i na obecnější jevy související s pamětí, mocí, násilím,²³ interpretací dějin a se zapomínáním.

Kulturní paměť proto může být chápána ve dvou rovinách. První můžeme označit jakožto cílený přepis,²⁴ druhou pak charakterizuje vytěsnění a zapomnění. Obě dvě roviny se vztahují k interpretaci národních dějin a otázkám identity. Tu popisuje již zmiňovaný Edward Wadie Saïd slovy:

„(...) národní identita vždy zahrnuje příběhy národa, minulost s jejími zakládajícími otci a dokumenty, s prameny událostí a tak podobně. Ale tyto prameny nejsou nikdy nesporné a pouhé souhrny neutrálních faktů.“²⁵

Dané myšlení má obecný charakter a poukazuje na vztah intencionality, kulturní paměti i data a reprezentace, která jsou chápána často jako performativy. Reprezentací tak můžeme označit i prefigurativní akty²⁶ a gesta. Zmíněné gesto je často aktualizováno formou vyprávění. Je možno hovořit o rehabilitaci příběhu. Příběh tak může být velkým vyprávěním, jakýmsi „mytickým realismem“, na úrovni estetické moderny. Popsané děje

23 Tématikou moci a násilí se zabývá zásadní publikace. History, memory, and state-sponsored violence: time and justice od Berber Barnevege, která ukazuje nový a originální způsob uvažování o institucionálním rámci kulturní paměti. Historické nespravedlnosti jsou zde funkčně provázány s vnímáním historického času. Přičemž tradiční používání času je strukturálně více spojeno s pachateli než s oběťmi událostí. Publikace vychází z pojetí tzv. přechodné spravedlnosti a institucionálního pojetí pravdy. Konceptualizace dějin dle Berber Barnevege souvisí s tvrzením, že minulost straší současnost, minulost přetrvává do současnosti. Diskurzy historie jsou poté spíše než neutrálními popisy minulosti a současnosti, rozměrem performativity. Ta ruší vzdálenost mezi minulostí, současností a odráží se i v současném soudnictví. Bevernage, 2012, s. IX - X. Ve vztahu k postkoloniálnímu diskurzu řeší toto téma např. Parent, 2014.

24 Tématu přepisu dějin ve vztahu k Shoa a jeho popírání je kniha Assassins of Memory, jejímž autorem je Pierre Vidal-Naquet. Vidal-Naquet, 2005. Autor zde hovoří o vraždách paměti v souvislostech zapomínání. Název publikace je vypůjčen od Izraelského histoika Yosefa Havim Yerushalmiho.

25 Saïd, 2002, s. 243.

26 White, 2010.

jsou zde poté definovány jako smysluplné indicie, které tvoří tvar, ten se stává nositelem „konkrétní univerzálnosti“.²⁷

Dle Saïda, ale vedle již zmíněného, dochází hlavně ke konceptualizacím dějin, a ty se odrážejí v jejich institucionálním pojetí. Autor mluví jak o konceptualizaci a institucionalizaci ústních tradic²⁸, tak i přechodu do podoby veřejného obřadu. Příkladem mohou být oslavy výročí roku 1492 v USA, Den Bastilly zavedený jako oficiální svátek roku 1880 a to včetně adorování postavy Mariane. Dochází tak k vynalézání, konstrukci smyšlené tradice.²⁹

Je nutno si však položit otázku oprávněnosti požadavku zmíněné „konkrétní univerzálnosti“ v souvislostech s étosem nedávných dějin. Étosem, který je současně i ospravedlněním konstruktivismů a na poli univerzálií realismů správného jednání. Historie i její nápodoba (např. forma vyprávění) zde totiž slouží k tvorbě a znovu ustavování významuplné skutečnosti.

Kolektivní paměť je zde, dle Saïda, používána selektivně a manipuluje s částmi národní minulosti. Konceptualizace stanovisek na jednotlivé epistémé nazývá autor „orientalismy“. Orientalismem není jen to, co má orientální původ, jenž je založený na diferenci mezi východem a západem, ale spíše způsob vidění koncipovaný na určitém předsudku, kliše, jenž odpovídá perspektivě většinového pohledu,³⁰ s nímž je konfrontován a na základě něj i strukturován v právě již zmíněný národní příběh. Institucionální

27 Danou tematiku zajímavě popisuje Václav Jamek v textu *Román jako obraz i výstavba skutečnosti*. Příkladem mu jsou dvě odlišné strategie v literatuře 20. století. První charakterizuje Claude Simon a jeho vztah k experimentu v souvislostech „Nového románu“. Druhou, námi naznačenou, je klasická narativní struktura Michela Tourniera. Viz srvn.: Tournier, 1970. Postup Jamek popisuje slovy: „...dbá spisovatel především o výstavbu smyslu, o skloubení a propojenost různých momentů děje, situací, motivací, ba dokonce i jednotlivých detailů a okolností, jež všechny se stávají smysluplnými indiciemi utvářejícího se románového tvaru, či vlastně tvaru, který jak uvidíme, sahá až za román a stává se nositelem konkrétní univerzálnosti.“ Jamek, 2003, s. 60-61.

28 Příklady zde jsou islámská ortodoxní tradice Sunna, vycházející z příběhů na základě vzpomínek o Prorokovi a transformující se v soubor kodexů chování a práva. Stejný základ dle něj mají židovské prorocké knihy a křesťanská tradice. Saïd, 2002, s. 243.

29 Saïd používá přímo slovní obrat „Invention of Tradition“, Saïd, 2002, s. 244.

30 Orientalismus chápe Saïd, jako určení orientu ze strany západu. Saïd, 1978. Orientalismus je způsobem imaginace, kterou chce západ vidět a představuje dle ní si východ. Saïd, 2002, s. 253. Mimochoodem zajímavé je v této souvislosti zobrazování biblických příběhů ve středověké a renesanční malbě, odehrávajících se na území

paměť se tak váže na představy určitých slov, které si dovedeme vybavit.³¹ Palestina, jako konkrétní geografická lokalita³² se proto například jeví jako společný prostor vzpomínek, křesťanů, muslimů i židů. Ty jsou však selektovány perspektivou jednotlivých tradic. Historické děje se zde stávají součástí „prefigurace“³³ a zvláštní kolážovitou složkou v rámci „Begriffsgeschichte“³⁴. Dějiny takto chápané jako vyprávění, příběh, obraz doby jsou konfliktem pamětí, fikcí, představivostí, v nichž dochází k přesunům a transformacím dějů. Ty však paradoxně zakládají aktuální politicko-právní statuty.³⁵

Geografické roviny, tak vlastně můžeme vnímat v souvislostech k dějům, jež obsahují místa „střetů pamětí“³⁶ jako prázdná pole, místa „nikoho“, kterým až konkrétní postavy dávají jména, či jsou zde jakožto osoby pojmenovávány.³⁷

V prostoru nikoho jsou primární funkce znovu zakládány. Jednou vzpomínkou (rozpomínáním se),³⁸ podruhé negací původního, jin-

Palestiny, kterou žádný z umělců té doby nenavštívil. Krajina a realie tak odrážejí evropské prostředí, či dovezené orientální artefakty. Saïd, 2002, s. 246.

31 Saïd uvádí například termíny Globalizace, Osvětim, Jeruzalém. Saïd, 2002, s. 246. Přičemž zdůrazňuje mytologický aspekt.

32 „Geografie stimuluje nejen paměť, ale i sny a fantazie, poesii a malířství, filosofii (jako Heideggerovi Holzwege), vyprávění (...), hudbu (...).“ Saïd, 2002, s. 247.

33 Podobným způsobem o prefiguraci uvažuje Hayden White. White, 2010.

34 White, 2010, s. 153-154.

35 Příkladem může být tzv. „Law of return“ („Zákon o návratu), který aplikuje stát Izrael. Saïd, 2002 s. 256.

36 Blaive, Gerber, Lindenberger, 2010.

37 Vzhledem k pojmenování můžeme například zmínit přístup Timothy Snydera, který v knize *Bloodlands: Europe between Hitler and Stali*, nejprve popisuje příběhy na území „Krvavé země“, východní Evropy, aby jím pak v kapitole poslední přiřadil konkrétní osoby a jména, data a podmínky. Snyder, 2012. Timothy Snyder aplikuje metody vycházející postkoloniálních diskurzů na prostředí střední a východní Evropy, na země, které byly ve sféře mocenského vlivu Sovětského svazu.

38 Olga Tokarcuková v knize *Denní dům, noční dům* tematizuje i vztah mezi anamnézou a rehabilitací zakládající události: „Kvůli Gertrudě mám stále pocit, že umím německy, že je ten jazyk ve mně schovaný, zasypaný prachem všech mých rozhovorů v polštině, stohy knih, které jsem přečetla, slabikářem s Emou a masem, a pokud to není celý jazyk, tak je to alespoň mnoho nejdůležitějších slov, dost na to, aby si poradila. Čekám na okamžik, kdy se ten jazyk ve mně objeví, bez učebnic a nudného učení. Najednou, zničehonic začnu rozumět a možná že, i když to nebude snadné, protože ani rty, ani jazyk nejsou přivyklé na jiné pohyby, začnu mluvit. A jsem si jistá, že bych německy rozuměla, kdyby se někdo – jako Gertruda – nade mnou sklonil, mazlil se se mnou a krmil mě. Kdyby mi ukazoval park za oknem

dy rituálním napodobivým gestem, tu a tam hledáním prvotních pramenů a mnohdy s tím související tvorbou paralelního příběhu. Příběhu, v němž řečeno slovy úvodního a znovu opakovaného citátu:

„... všichni máme dva domy – jeden konkrétní, umístěný v čase a prostoru; druhý – nekonečný, bez adresy, bez šance na zvěčnění v architektonických záměrech. A že v obou žijeme současně.“³⁹

a kladl ty hloupé otázky, jaké mají dospělí ve zvyku dětem pokládat: „Co je to? Kdopak to jde? Kde je máma?“ Kdyby mě nechal, abych ho rukama hladila po tváři a objevovala tak její jedinečnost. Kdyby se stal posledním obrazem před usnutím a prvním po probuzení.“ Tokarczuková, 2012, s. 194-195.

³⁹ Tokarczuková, 2012, s. 167.

LITERATURA:

BEVERNAGE, Berber. History, memory, and state-sponsored violence: time and justice. New York: Routledge, 2012. ISBN 978-0-415-88340-5.

BLAIVE, Muriel, GERBEL, Christian a Thomas LINDENBERGER (eds.). Clashes in European memory: the case of Communist repression and the Holocaust. Innsbruck: Studienverlag, 2011. European history and public spheres, v. 2. ISBN 978-3-7065-4812-0.

DELAPERRIÈRE, Maria a Franciszek ZIEJKA. La Pologne multiculturelle. Paris: Institut d'études slaves, 2011. ISBN 978-272-0404-726.

DEWERPE, Alain. Charonne 8 février 1962: anthropologie historique d'un massacre d'État. Paris: Gallimard, 2006. ISBN 20-703-0770-0.

EINAUDI, Jean-Luc. La bataille de Paris: 17 octobre 1961. [2e éd.]. Paris: Seuil, 2001. ISBN 20-205-1061-8.

GILLES DELEUZE AND FÉLIX GUATTARI, Mark Seem TRANSLATED FROM THE FRENCH BY ROBERT HURLEY a PREFACE BY MICHAEL FOUCAULT. Anti-Oedipus: capitalism and schizophrenia. [2. izd., 1. ponatis]. London: Continuum, 2004. ISBN 08-264-7695-3.

FOUCAULT, Michel. L'archéologie du savoir. [Nouv. éd.]. Paris: Gallimard, 2008. ISBN 20-701-1987-4.

FOUCAULT, Michel. Les mots et les choses: Une archéologie des sciences humaines. Paris: Gallimard, 1993. Tel. ISBN 20-702-9335-1.

FOUCAULT, Michel. L'ordre du discours. Reprod. Paris: Gallimard, 1971. ISBN 20-702-7774-7.

GALMICHE, Xavier. „L'Allemand muet“: la fixation d'un stéréotype et ses prolongements dans la fiction tchèque d'après la Seconde Guerre mondiale. Transmission de la mémoire allemande en Europe centrale et orientale depuis 1945: Spuren deutscher Identität in Mittel- und Osteuropa seit 1945. New York: Peter Lang, 2011, s. 121-132. ISBN 3034306555.

GROSS, Jan Tomasz. Neighbors: the destruction of the Jewish community in Jedwabne, Poland. New York, N.Y.: Penguin Books, 2002. ISBN 01-420-0240-2.

GROSS, Jan Tomas. Die Osteuropäer haben kein Schamgefühl. Die Welt [online]. 2015 [cit. 2016-11-14]. ISSN 0173-8437. Dostupné z: <https://www.welt.de/debatte/kommentare/article146355392/Die-Osteuropaeer-haben-kein-Schamgefuehl.html>

JAMEK, Václav. Duch v plné práci. Praha: Torst, 2003. ISBN 80-721-5208-4.

PARENT, Sabrina. Cultural Representations of Massacre: Reinterpretations of the Mutiny of Senegal. 1. New York: Palgrave Macmillan, 2014. ISBN 978-1-349-44596-7.

PIERRE VIDAL-NAQUET. POSTFACE DE GISÈLE SAPIRO. Les assassins de la mémoire: „Un Eichmann de papier“ et autres essais sur le révisionnisme. Ed. rev. et augm. Paris, 2005. ISBN 978-270-7145-451.

SAĎ, Edward Wadie. Invention, Memory, an Place, William Thomas Mitchell. Landscape and power. London: The University of Chicago Press, 2002. ISBN 0-226-53205-4.

SAĎ, Edward Wadie. Orientalism. New York: Pantheon Books, 1978. ISBN 03-944-2814-5.

SNYDER, Timothy. Bloodlands: Europe between Hitler and Stalin. New York: Basic Books, 2012. ISBN 04-650-3147-1.

THER, Philipp. Deutsche und polnische Vertriebene: Gesellschaft und Vertriebenenpolitik in der SBZ/DDR und in Polen 1945-1956. Gottingen: Vandenhoeck, 1998. ISBN 35-253-5790-7.

TOKARCZUK, Olga. Denní dům, noční dům. 2. vyd. Brno: Host, 2012. ISBN 978-80-7294-666-2.

TOKARCZUK, Olga. Księgi Jakubowe albo Wielka podróż przez siedem granic, pięć języków i trzy duże religie, nie licząc tych małych: opowiadana przez zmarłych a przez autorkę dopełniona metoda koniektury, z wielu rozmaitych ksiąg zaczerpnieta, a także wspomozona imaginacja, która to jest największym naturalnym darem człowieka. Wydanie pierwsze. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2014. ISBN 83-080-4939-7.

TOURNIER, Michel. Le roi des Aulnes. Paris: Gallimard, 1970. ISBN 20-702-7397-0.

ŠPÍNA, Michal. Ažeská2látor 1 [online]. 2016, (2) [cit. 2016-11-13]. ISSN 1803-6635. Dostupné z: <http://www.advojka.cz/archiv/2016/2/eska2lator-1>

WHITE, Hayden V. Tropika diskursu: kulturně kritické eseje. Praha: Karolinum. Limes (Karolinum) 2010. ISBN 978-80-246-1123-5.

**ŽIVOT A PAMĚŤ
PROJEKT
VIŠEGRÁDSKÁ PAMĚŤ
ČI VIŠEGRÁDSKÉ PAMĚTI?
PAMĚŤ VĚTŠINY A PAMĚTI MENŠIN**

Čítanka textů

II

Kristina Kaiserová / Vít Najman (eds.)

Sazba: Barbora Větrovská

Jazyková korektura a technická redakce: Jana Burdová

Obálka: Vladimír Kaiser

E-BOOK

Vydává Univerzita J. E. Purkyně
Ústav slovansko-germánských studií FF
Ústí nad Labem 2017

ISBN 978-80-7561-050-8

